

خمس دستور مهم اسلامی

مشخصات کتاب

- سرشناسه : مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۰۵ -
 عنوان و نام پدیدآور : خمس دستور مهم اسلامی / مطابق با فتاوی حضرت
 آیه الله العظمی مکارم شیرازی ؛ گردآوری مسعود مکارم.
 مشخصات نشر : قم: امام علی بن ابی طالب علیه السلام، ۱۳۸۸.
 مشخصات ظاهری : ۱۱۲ ص.؛ ۲۱×۱۴/۵ س م.
 شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۵۳۳-۰۷۸-۹
 موضوع : خمس -- فتواها
 موضوع : فقه جعفری -- رساله عملیه
 موضوع : خمس -- پرسش ها و پاسخ ها
 شناسه افزوده : مکارم، مسعود، ۱۳۴۶ -، گردآورنده
 رده بندی کنگره : BP/۱۸۸/۶/م/۶۷خ ۸۳ ۱۳۸۸
 رده بندی دیویی : ۳۵۶/۲۹۷
 شماره کتابشناسی ملی : ۱۸۵۶۷۵۸
 ص: ۱

اشاره

ص: ۲

ص: ۳

ص: ۴

ص: ۵

ص: ۶

ص: ۷

ص: ۸

ص: ۹

مقدمه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اسلام تنها شامل یک سلسله دستورات و مقررات اخلاقی و عقاید مربوط به مبدأ و معاد نبوده، بلکه حکومتی همراه خود آورده که همه نیازمندیهای یک جامعه پاک و مترقی را تضمین کرده است.

به طور قطع یکی از ارکان چنین حکومتی تشکیل «بیت المال» برای رفع نیازمندیهای اقتصادی می باشد.

بیت المال اسلامی از زمان ورود پیامبر صلی الله علیه و آله به مدینه و تشکیل حکومت اسلامی به وجود آمد و مشتمل بر اموالی بود که از منابع متعدّد گردآوری می شد: از طریق «زکات»، «خمس»، «انفال»، «خراج»، «جزیه»، که هر کدام فصل مشروحاتی در فقه و قوانین اسلام و دستورات آن را به خود اختصاص داده، که این کتاب در مورد خمس بحث می کند.

- خمس پشتوانه مطمئن و مناسبی برای بیت المال مسلمین است.

ص: ۱۰

- خمس برنامه های تبلیغاتی و کوشش های فرهنگی و فعالیت های دینی و علمی جامعه را که نیاز به هزینه دارد تحت پوشش قرار می دهد.

- خمس قسمتی از خلأ اقتصادی موجود در جامعه اسلامی را برطرف می کند.

- خمس یکی از واجبات مالی است که تحت شرایط ویژه بر افراد خاصی واجب می شود.

- خمس در قرآن مجید با ایمان به خدا پیوند زده شده «وَأَعْلَمُوا أَنَّ مَا غَنَمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِلَّذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ»؛ بدانید هرگونه غنیمتی به دست آورید، خمس آن برای خدا، و برای پیامبر، و برای خویشاوندان (او) و یتیمان و مستمندان و واماندگان در سفر (از آنها) است، اگر به خدا ... ایمان آورده اید». (۱)

- خمس، یکی از فروع مهم دین و جزو عبادات است و باید با قصد قربت انجام گیرد. تمام مذاهب اسلامی در اصل وجوب خمس، اتفاق نظر داشته و تنها اختلاف آنان در موارد و مصارف آن است. شیعه خمس را در هفت چیز (منافع کسب و کار، معدن، گنج، مال حلال مخلوط به حرام، جواهراتی که با غواصی از دریا بدست می آید، غنیمت

۱- انفال، آیه ۴۱.

ص: ۱۱

جنگی و زمینی که کافر ذمی از مسلمان بخرد) واجب می داند؛ ولی اهل سنت آن را فقط در مورد غنایم جنگی و گنج واجب می داند.

امام محمدباقر علیه السلام درباره اهمیت خمس می فرماید: «

لَا يَحِلُّ لِأَحَدٍ أَنْ يَشْتَرِيَ مِنَ الْخُمْسِ شَيْئًا حَتَّىٰ يَصِلَ إِلَيْنَا حَقَّنَا

؛ برای هیچ کس جایز نیست، از مالی که به آن خمس تعلق گرفته چیزی بخرد مگر

اینکه حق ما را به ما برساند». (۱)

وجود این دستور اسلامی و عمل جمعی از مسلمانان با ایمان به آن، سبب می‌شود که حوزه‌های علمی و برنامه‌های علمی و تبلیغی جهان تشیع از استقلال کامل برخوردار باشد؛ زیرا می‌دانیم نخستین شرط استقلال یک تشکیلات، استقلال اقتصادی است و این مطلب از طریق این دستور اسلامی در جهان تشیع بخوبی پیاده شده است.

در این کتاب ضمن پاسخ به چند سؤال و اشکال مطرح شده در زمینه خمس، به بیان احکام خمس مطابق فتوای مرجع عالیقدر جهان تشیع «حضرت آیت الله العظمی مکارم شیرازی (مدظله)» پرداخته‌ایم.

لازم به ذکر است که تمامی مطالب این کتاب از تفسیر نمونه، کتاب خمس، رساله توضیح المسائل و مجموعه استفتائات معظم‌له گردآوری و خدمت عزیزان تقدیم می‌گردد.

۱- وسائل الشیعه، ج ۶، ح ۴، باب ۱ از ابواب ما یجب فیہ الخمس.

ص: ۱۲

در خاتمه از تمام عزیزانی که در گردآوری این مباحث کمک نمودند بخصوص جناب مستطاب حجت الاسلام والمسلمین حاج آقای علیان نژادی (دامت تأییداته) سپاسگزاری نموده و از تمامی خوانندگان عزیز نیز صمیمانه درخواست می‌کنیم تا ما را از نظرات و پیشنهادهای سازنده خویش بهره‌مند سازند. از خداوند متعال توفیق و عزت همگان را خواستاریم.

مسعود مکارم

اسفند ۱۳۸۷

ص: ۱۳

چند سؤال مهم درباره خمس

۱. آیا خمس در قرآن مجید اختصاص به غنایم جنگی دارد؟

اشاره

بعضی اشکال می کنند که خمس در قرآن مجید تنها در مورد غنایم جنگی وارد شده است، در حالی که فقهای شیعه معتقدند خمس، یعنی یک پنجم مازاد درآمد، منحصر به غنایم جنگی نیست؛ بلکه هر گونه درآمدی خواه از طریق زراعت یا دامداری یا صنعت یا تجارت یا کارگری و یا هر گونه درآمد دیگری که به انسان تعلق بگیرد، بعد از آن که هزینه یک سال خود را از آن کم کرد و چیزی به عنوان پس انداز اضافه آورد، باید یک پنجم آن را به بیت المال پردازد و در مصارف تعیین شده صرف گردد. در قرآن مجید تنها در یک مورد بحث خمس به میان آمده و آن آیه ۴۱ سوره انفال است:

«وَأَعْلَمُوا أَنَّ مَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَأَبْنِ السَّبِيلِ إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ التَّقْيِ الْجَمْعَانِ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ»؛

ص: ۱۴

بدانید! هر گونه غنیمتی به دست آورید، خمس آن برای خدا، و برای پیامبر، و برای خویشاوندان (او) و یتیمان و مستمندان و واماندگان در سفر (از آنها) است، اگر به خدا و آنچه بر بنده خود در روز جدایی حق از باطل، روز درگیری دو گروه (با ایمان و بی ایمان روز جنگ بدر) نازل کردیم، ایمان آورده اید؛ و خداوند بر هر چیزی تواناست». منظور از سهم خدا چیست؟

ذکر سهمی برای خدا به عنوان «الله» به خاطر اهمیت بیشتر روی اصل مسأله خمس و تأکید بیشتر و تثبیت ولایت و حاکمیت پیامبر صلی الله علیه و آله و رهبر حکومت اسلامی است، یعنی همان گونه که خداوند سهمی برای خویش قرار داده و خود را سزاوارتر به تصرف در آن دانسته، پیامبر صلی الله علیه و آله و امام علیه السلام را نیز به همان گونه حق ولایت، سرپرستی، تصرف داده است. و گرنه سهم خدا در اختیار پیامبر صلی الله علیه و آله قرار خواهد داشت و در مصارفی که پیامبر صلی الله علیه و آله یا امام علیه السلام صلاح می‌داند صرف می‌گردد و خداوند نیاز به سهمی ندارد. حال باید بینیم غنیمت در لغت و در نظر عرف و اهل تفسیر به چه معناست:

ص: ۱۵

غنیمت در لغت

آنچه از کتابهای لغت استفاده می‌شود این است که در ریشه معنای لغوی این کلمه، عنوان جنگ و آنچه از دشمن به دست می‌آید نیفتاده است، بلکه هر در آمدی را شامل می‌شود؛ به عنوان شاهد به چند نمونه از کتب معروف و مشهور لغت که مورد استناد دانشمندان و ادبای عرب است اشاره می‌کنیم:

در کتاب «لسان العرب» می‌خوانیم:

«وَالْغَنَمُ الْقَوْزُ بِالشَّيْءِ مِنْ غَيْرِ مَشَقَّةٍ

؛ غنم یعنی دسترسی یافتن به چیزی بدون مشقت».

در کتاب مفردات راغب می‌خوانیم:

«اسْتَعْمَلَ (غَنَمًا) فِي كُلِّ مَظْفُورٍ بِهِ مِنْ جَهَةِ الْعَدِيِّ وَغَيْرِهِمْ

؛ غنیمت در هر چیزی که انسان از دشمن و یا غیر دشمن به دست آورد به کار رفته است».

غنیمت در عرف

در استعمالات معمولی نیز غنیمت در برابر غرامت ذکر می‌شود، همان‌طور که غرامت دارای معنای وسیعی است و هرگونه غرامت را شامل می‌شود غنیمت نیز معنی وسیعی دارد و به هرگونه درآمد قابل ملاحظه‌ای گفته می‌شود، این کلمه در نهج البلاغه در موارد زیادی به همین معنا آمده است از جمله:

ص: ۱۶

«وَأَغْنَمَ مَنْ اسْتَقْرَضَكَ فِي حَالِ غِنَاكَ

؛ هر کس در حال بی‌نیازیت از تو قرضی بخواهد غنیمت بشمار» (۱) نظیر این تعبیر بسیار فراوان است و همگی نشان می‌دهد «غنیمت» منحصر به غنایم جنگی نیست.

غنیمت در لسان مفسران

بسیای از مفسران که در مورد این آیه به بحث پرداخته‌اند با صراحت اعتراف کرده‌اند که غنیمت در اصل معنای وسیعی دارد و شامل غنایم جنگی و غیر آن و بطور کلی هر چیزی که انسان بدون مشقت فراوانی به آن دست یابد می‌شود، حتی آنها که آیه را به خاطر فتوای فقهای اهل تسنن مخصوص غنایم جنگی دانسته‌اند باز معترفند که در معنای اصلی آن، این قید وجود ندارد.

«قرطبی» مفسر معروف اهل سنت در تفسیر خود ذیل این آیه چنین می‌نویسد: «

الغنيمة في اللغة ما يناله الرجل أو جماعة بسعي

؛ غنیمت در لغت چیزی است که فرد یا جماعتی با کوشش به دست می‌آورند» (۲)

فخر رازی در تفسیرش تصریح می‌کند که: «

الغنم؛ الفوز بالشيء

؛ غنیمت این است که انسان به چیزی دست یابد» (۳)

۱- نهج البلاغه، نامه ۳۱.

۲- تفسیر قرطبی، ج ۸، ص ۱.

۳- تفسیر کبیر، ج ۱۵، ص ۱۶۴.

ص: ۱۷

از مجموع آنچه بیان شد نتیجه گرفته می‌شود که:

«این آیه معنای گسترده‌ای دارد و هر گونه درآمد و سود و منفعتی را شامل می‌شود، زیرا معنای لغوی این لفظ عمومیت دارد و دلیل روشنی بر تخصیص آن در دست نیست».

تنها چیزی که جمعی از مفسران اهل سنت روی آن تکیه کرده‌اند این است که آیات قبل و بعد در زمینه جهاد وارد شده، و همین موضوع قرینه می‌شود که آیه غنیمت نیز اشاره به غنایم جنگی است.

در حالی که هیچ مانعی ندارد که مفهوم آیه یک معنای کلی و عمومی، و در عین حال مورد نزول آن یکی از مصادیق این حکم عمومی و کلی باشد. مخصوصاً کلمه «ما» و موصول و کلمه «شیء» که دو کلمه عام و بدون هیچ گونه قید و شرطی هستند این موضوع را تقویت می‌کند.

اگر بعضی پافشاری کنند که آیه مورد بحث تنها خمس غنایم جنگی را بیان می‌کند. در جواب می‌گوییم: برای خمس در سایر موضوعات از سنت و اخبار و روایات صحیح و معتبر استفاده می‌کنیم؛ زیرا هیچ مانعی ندارد که قرآن به قسمتی از حکم به تناسب اشاره کند، و قسمت‌های دیگر در سنت بیان شود.

مثلاً در قرآن مجید، نمازهای پنجگانه روزانه با صراحت آمده، ولی از نماز آیات که مورد اتفاق تمام مسلمانان اعم از شیعه و سنی
ص: ۱۸

است و نماز قضا و مانند آن ذکر می‌نماید و نمی‌توان گفت چون نماز آیات و نماز قضا در قرآن ذکر نشده و تنها در سنت پیامبر صلی الله علیه و آله آمده، نباید به آن عمل کرد. و یا این که چون در قرآن به بعضی از غسلها اشاره شده و سخن از بعضی غسلها به میان نیامده، باید از آن صرف نظر کرد؛ این گونه استدلال‌ها مورد پذیرش هیچ مسلمانی نیست. بنابراین، هیچ اشکالی ندارد که قرآن تنها قسمتی از موارد خمس را بیان کرده باشد و بقیه را موقوف به سنت نماید، نظیر این مسأله در فقه اسلام بسیار زیاد است.

۲. آیا خمس در روایات منحصر به غنایم جنگی است؟

بعضی می‌گویند: در هیچ یک از روایات اسلامی خمس در غیر غنایم جنگی بیان نشده و روایات، منحصراً سخن از خمس غنایم جنگی می‌گویند؛ ولی این ادعا از ادعاهای بسیار بی‌اساس است، زیرا خمس در غیر غنایم جنگی، هم در روایات اهل سنت و هم در روایات شیعه وارد شده است.

در متون معروف و اصلی شیعه احادیث فراوانی در زمینه خمس و چیزهایی که خمس به آنها تعلق می‌گیرد و شیوه تقسیم و مصرف و سایر احکام آن رسیده است؛ در کتاب معروف وسائل الشیعه بیش از هشتاد حدیث در پانزده باب مختلف در زمینه احکام خمس از کتاب‌های معروف شیعه جمع‌آوری شده است.

ص: ۱۹

- باب اول: اصل وجوب خمس.

- باب دوم: وجوب خمس در غنایم جنگی.
- باب سوم: معادن.
- باب چهارم: نصاب معادنی که خمس به آن تعلق می‌گیرد.
- باب پنجم و ششم: وجوب خمس در گنج.
- باب هفتم: وجوب خمس در چیزهایی که به وسیله غواصی از دریاها بیرون می‌آورند.
- باب هشتم: وجوب خمس در منافع حاصل از تجارت، صنعت و زراعت و مانند آن.
- و بابهای دیگر: شیوه تقسیم خمس و مستحقین آن و بعضی دیگر از موارد وجوب خمس است.
- در باب هشتم درباره (عوایدی که از انواع کسبها و تجارتها و صنایع به دست می‌آید) که یکی از مهمترین ابواب خمس می‌باشد حدود ده حدیث وارد شده و عموم فقها بر طبق آن فتوا داده‌اند، که هر گونه درآمدی از هر گونه کسبی عاید انسان شود، اگر از مخارج و هزینه‌های گوناگون سال او افزایش داشته باشد، یعنی در آخر سال پس از کسر تمام مخارج، چیزی برای او به عنوان اندوخته باقی بماند، باید یک پنجم آن را به عنوان خمس به امام یا جانشین امام بدهد، تا در مصارف لازم که به آن اشاره کردیم مصرف گردد.

البته اسناد این احادیث با توجه به کثرت آنها نیاز به نقادی

ص: ۲۰

ندارد، زیرا می‌دانیم هنگامی که در یک مسأله، احادیث فراوانی، آن هم در کتب معتبر نقل شود، از مجموع آنها اطمینان به صدور آن حکم از امام حاصل می‌شود، و جای اشکال‌تراشی در اسناد حدیث باقی نمی‌ماند.

از طرف دیگر، در علم اصول اثبات شده که فتوا دادن مشهور فقها به مضمون حدیثی، به خصوص آنهایی که به عصر ائمه علیهم السلام نزدیک‌تر بوده‌اند، موجب اطمینان به

سند آن حدیث می شود.

و این مطلب در مورد احادیث خمس که در بالا اشاره شد به نحو کامل صدق می کند. از جمله این احادیث، روایت «سماعه بن مهران» از امام «موسی بن جعفر علیه السلام» است:

«قَالَ سَأَلْتُ أَبَا الْحَسَنِ عَنِ الْخُمْسِ؟ فَقَالَ: فِي كُلِّ مَا أَفَادَ النَّاسَ مِنْ قَلِيلٍ أَوْ كَثِيرٍ» (۱)

می گوید: از امام موسی بن جعفر علیه السلام درباره خمس سؤال کردم، فرمود: خمس در تمام سودهایی که به مردم می رسد اعم از کم و زیاد ثابت است.

۳. آیا خمس در زمان غیبت امام زمان علیه السلام بخشیده شده است؟

بعضی می گویند: در روایات آمده است که در زمان غیبت امام

۱- وسائل الشیعه، ج ۶، ح ۶، باب ۸ از ابواب ما یجب فیہ الخمس

ص: ۲۱

زمان علیه السلام از طرف آن حضرت خمس به شیعیان بخشیده شده است. بنابراین، اگر قبول کنیم خمس در همه درآمدها هم واجب است باید بخشودگی آن را نیز در زمان غیبت بپذیریم!

پاسخ این سؤال تقریباً در تمام کتب فقه اسلامی آمده است و آنها که گمان می کنند این سؤال، سؤال تازه ای است و یا تنها خودشان احیث تحلیل را دیده اند گرفتار اشتباه بزرگی هستند.

یک نگاه کوتاه به کتب فقهی، مخصوصاً کتاب های مشروحاتی که فقهای متأخرین نوشته اند، نشان می دهد که این موضوع کاملاً مورد توجه فقها بوده، و به آن پاسخ

گفته‌اند.

روایاتی که موجب این توهم شده، چند دسته است:

۱- روایاتی که در مورد گروه خاصی مثل کنیزان و اسیران جنگی است. می‌دانیم اگر جهاد به اذن امام نباشد تمامی غنائمی که بدست می‌آید مربوط به بیت‌المال است و باید به اجازه امام مصرف شود و حتی اگر به اذن امام بوده باشد، خمس به آن تعلق می‌گیرد و در صورت پرداختن خمس، تصرف در آن حرام است. بنابراین کنیزانی که به عنوان غنیمت دست افراد می‌افتاد تا خمس آن را پرداخت نمی‌کردند بر صاحبانشان حرام بود و حق نداشتند به عنوان یک همسر با آنان رفتار کنند.

پس کسی که توجه به این حکم داشته باشد فرزندی که از چنان

ص: ۲۲

زنی برای او متولد می‌شود نامشروع خواهد بود لذا امامان ما این قسمت از خمس را به شیعیان بخشیدند تا فرزندان آنها همگی حلال‌زاده باشند.

از جمله این روایات «محمد بن مسلم» از امام باقر یا امام صادق علیه السلام است که فرمود:

شدیدترین چیزی که مردم در روز قیامت گرفتار آن هستند این است که صاحب خمس بر می‌خیزد و می‌گوید: پروردگارا! خمس مرا (غصب کردند) ولی ما آن را برای شیعیان خود حلال کردیم تا تولد آنها پاکیزه و فرزندانشان پاک متولد شوند. (۱)

۲- روایاتی که دلالت دارد، مصلحت اقتضا می‌کرده خمس توسط پیامبر صلی الله علیه و آله و یا امامان علیهم السلام به عنوان رئیس حکومت اسلامی در زمان و شرایط خاصی به طور موقت بخشیده شود؛ همان‌طور که گاهی در شرایط سخت و سنگین مصلحت ایجاب می‌کرده است که مالیات فوق‌العاده دیگری موقتاً و بطور محدود بر آن بیفزایند.

از جمله روایت حکیم بن عیسی که از امام صادق علیه السلام نقل می کند:
 عرض کردم منظور از آیه «وَأَعْلَمُوا أَنَّ مَا غَنَمْتُمْ» چیست، فرمود:
 هر فایده‌ای که روز به روز به دست انسان می افتد ولی پدرم شیعیان ما را از آن معاف
 کرد تا پاکیزه شوند (بخاطر شرایط سختی که از

۱- وسائل الشیعه، ج ۶، ح ۵، باب ۴ از ابواب انفال

ص: ۲۳

نظر فشار حکومت و یا فشار زندگی در آن بودند). (۱)

۳- روایاتی که در مورد افراد خاصی است که امام علیه السلام مصلحت دیده تا برای
 تشویق یا مقاصد دیگر آنها را معاف کند. مانند «حکم بن علبا اسدی» که خدمت امام
 باقر علیه السلام رسید در حالی که خمس مال خود را آورده بود، حضرت آن را
 پذیرفت و به او بخشید (۲) زیرا شرایط آن شخص چنان بوده که حضرت مصلحت
 دیدند او را از خمس معاف دارند.

۴- روایاتی که مضمون آن نشان می دهد که خمس بخشیده شده ولی با دقت در آن
 روشن می شود که منظور از آن خمس نیست بلکه «اراضی انفال» است. (۳)

۵- روایاتی که سند یا دلالت آنها ضعیف است.

بنابراین از مجموع آنچه گفتیم چنین نتیجه می گیریم که هیچ گونه دلیل قابل قبولی
 برای معاف بودن عموم افراد از خمس در دست نیست، و آنها که چنین ادعا می کنند
 در حقیقت مطالعه دقیقی روی این روایات نداشته‌اند، و گرنه با توجه به تقسیم بندی بالا
 روشن می شود روایتی که مضمون آن معاف بودن عموم افراد از خمس بوده باشد،
 وجود ندارد.

۱- وسائل الشیعه، ج ۶، ح ۸، باب ۴ از ابواب انفال

۲- همان مدرک، ح ۱۳، باب ۱ از ابواب انفال

۳- همان مدرک، ح ۱۲، باب ۴ از ابواب انفال

ص: ۲۴

بر همین اساس در روایات، خمس همچنان به عنوان یک قانون اسلامی باقی و برقرار است. و همه مردم موظفند همچون سایر فرایض به آن عمل کنند.

۴. آیا خمس در صدر اسلام از مردم گرفته می‌شد؟

در پاسخ به این سؤال باید گفت: اگر منظور از صدر اسلام زمان ائمه علیهم السلام باشد، جواب مثبت است، زیرا همان طور که از بحثهای گذشته استفاده شد که بسیاری از ائمه هدی علیهم السلام در عصر خود نه تنها خمس (درآمد انواع کسبها) را می‌گرفتند، بلکه به مردم دستور مؤکد می‌دادند که در پرداخت آن کوتاهی نکنند، و حتی و کلا و نمایندگان مخصوص برای جمع‌آوری آن معین فرموده بودند و اشخاصی مانند «علی بن مهزیار» و «ابوعلی بن راشد» و امثال آنها این وظیفه را به عهده داشتند. (۱)

و اگر منظور از صدر اسلام زمان پیامبر صلی الله علیه و آله و امیر مؤمنان علیه السلام باشد، باید گفت که غیر از غنایم جنگی، از معادن و گنجها و همچنین غوص (جواهراتی که بوسیله غواصی از دریاها بیرون آورده می‌شد) در عصر آنها خمس گرفته شده است.

گواه این موضوع در سنن بیهقی نقل شده که در زمان امام علی علیه السلام شخصی گنجینه‌ای پیدا کرد و خدمت امام آمد، فرمود:

۱- به وسائل الشیعه، ج ۶، باب ۸ از ابواب «ما یجب فیہ الخمس» مراجعه شود

ص: ۲۵

چهار پنجم آن مال توست و خمس آن مال ماست. (۱)

اما این سؤال باقی ماند که آیا در عصر پیغمبر صلی الله علیه و آله و علی علیه السلام غیر از غنایم جنگی و معادن و گنجها و جواهرات دریا (از درآمدهای کسب و کار) نیز خمس گرفته شده است یا نه؟

در پاسخ می‌گوییم: اسناد تاریخی روشنی در این زمینه به دست ما نیامده است، ولی این موضوع هیچ‌گونه اشکالی در زمینه این حکم ایجاد نمی‌کند.

زیرا همان‌طور که ذکر کردیم گرفتن و بخشیدن این مالیات اسلامی در اختیار حکومت اسلامی است؛ هنگامی که حکومت خود را بی‌نیاز و یا مردم را در زحمت ببیند می‌تواند آن را ببخشد ولی هنگامی که خود نیاز داشته باشد و در مردم توانایی آن را ببیند می‌تواند آن را بگیرد. همان‌طور که امامان بعد، بعضی آن را می‌گرفتند و بعضی با توجه به وضع مردم و یا وضع بیت‌المال، آن را می‌بخشیدند.

در عصر پیامبر صلی الله علیه و آله و علی علیه السلام غنایم فراوانی از طریق جنگها عاید حکومت اسلامی می‌شد، و گاهی به قدری زیاد بود که خمس آن به تنهایی می‌توانست قسمت عمده مشکل مالی حکومت اسلامی را برطرف سازد.

۱- سنن بیهقی، ج ۴، ص ۱۵۶

ص: ۲۶

و همچنین در آمد اموال یا زمین های خراجی (۱) نیز گاهی به قدری زیاد بود که بیت المال سرشار از اموال می شد، و در این شرایط نیازی به گرفتن خمس در آمد کسب و کار نبود و لذا آن را عملاً به مردم بخشیدند.

همچنین در آغاز اسلام که نیاز بیت المال به منابع درآمد شدید بود نیز وضع مسلمانان آنچنان آشفته و پریشان و ضعیف بود که دادن خمس علاوه بر زکات، برای آنها طاقت فرسا بود، و به همین دلیل خمس گرفته نشد.

اما در عصر ائمه دیگر علیهم السلام که خمس غنائم جنگی و همچنین درآمد زمین های خراجی به دست خلفای غاصب می رسید و دست امامان از آن کوتاه بود، و از سوی دیگر مردم توانایی بر پرداخت خمس همه درآمدهای خود داشتند، امامان خمس را از آنان مطالبه می کردند.

خلاصه این که، نگرفتن خمس از خصوص درآمد کسب ها در عصر پیامبر صلی الله علیه و آله و علی علیه السلام هیچ گونه دلیلی بر نبودن این حکم در برنامه های احکام اسلام نیست.

۱- مال الاجاره هایی که از زمین های فتح شده متعلق به مسلمین به خزانه دولت اسلام

ریخته می شد

ص: ۲۷

۵. آیا قرار دادن خمس برای سادات، تبعیض است؟

بعضی چنین تصوّر می کنند، که این مالیات اسلامی که بیست درصد بسیاری از اموال را در بر می گیرد، و نیمی از آن اختصاص به سادات و فرزندان پیامبر صلی الله علیه و آله دارد، یک نوع امتیاز نژادی محسوب می شود، و در آن ملاحظات جهات خویشاوندی و تبعیض به چشم می خورد، و این موضوع با روح عدالت اجتماعی اسلام و جهانی بودن و همگانی بودن آن، سازگار نیست!

کسانی که چنین فکر می کنند به طور قطع شرایط و خصوصیات این حکم اسلامی را کاملاً بررسی نکرده اند، زیرا جواب این اشکال به طور کامل در این شرایط نهفته شده است؛ توضیح این که:

۱. نیمی از خمس که مربوط به سادات بنی هاشم است منحصراً باید به نیازمندان آنان داده شود، آن هم به اندازه احتیاجات یک سال، و نه بیشتر؛ بنابراین، تنها کسانی می توانند از آن استفاده کنند که یا از کار افتاده اند و یا بیمارند و یا کودک یتیم و یا کسان دیگری که به علّتی در بن بست از نظر هزینه زندگی قرار گرفته اند. و کسانی که قادر به کار کردن هستند، و بالفعل یا بالقوه می توانند درآمدی که زندگانی آنها را تأمین کند داشته باشند، هرگز نمی توانند از این قسمت خمس استفاده کنند.
۲. مستمندان و نیازمندان سادات و بنی هاشم حق ندارند از

ص: ۲۸

«زکات» چیزی مصرف کنند، و به جای آن می توانند تنها از همین قسمت خمس استفاده نمایند.

۳. اگر سهم سادات که نیمی از خمس است، بیش از نیاز سادات باشد، باید آن را به بیت المال ریخت. همان طور که اگر سهم سادات کفایت آنها را ندهد، باید از بیت المال و یا سهم «زکات» به عنوان ناچاری به آنها داد. با توجه به جهات سه گانه فوق روشن می شود که در حقیقت هیچ گونه تفاوت از نظر مادی میان سادات و غیر سادات

گذارده نشده است.

نیازمندان غیر سادات می توانند مخارج سال خود را از محلّ زکات بگیرند ولی از خمس محرومند، و نیازمندان سادات تنها می توانند از محل خمس استفاده کنند اما حق استفاده از زکات را ندارند. در حقیقت دو صندوق در اینجا وجود دارد، «صندوق خمس» و «صندوق زکات» و هر کدام از این دو دسته تنها حق دارند از یکی از این دو صندوق استفاده کنند آن هم به اندازه مساوی یعنی به اندازه نیازمندی یک سال. تنها سؤالی که پیش می آید، این است که اگر هیچ گونه تفاوتی از نظر نتیجه میان این دو نبوده باشد، این برنامه چه ثمره‌ای دارد؟ پاسخ این سؤال را نیز با توجه به یک مطلب می توان دریافت، و آن این که میان خمس و زکات تفاوت مهمی وجود دارد و آن این

ص: ۲۹

است که زکات از مالیاتهایی است که در حقیقت جزء اموال عمومی جامعه اسلامی محسوب می شود، لذا همه مصارف آن در همین قسمت می باشد؛ ولی خمس از مالیاتهایی است که مربوط به حکومت اسلامی است؛ یعنی، مخارج دستگاه حکومت اسلامی و گردانندگان این دستگاه از آن تأمین می شود. بنابراین، محروم بودن سادات از دسترسی به اموال عمومی (زکات) در حقیقت برای دور نگه داشتن خویشاوندان پیغمبر صلی الله علیه و آله از این قسمت است، تا بهانه‌ای به دست هیچ کس نیفتد که پیامبر صلی الله علیه و آله خویشاوندان خود را بر اموال عمومی مسلط ساخته است. ولی از سوی دیگر، نیازمندان سادات نیز، باید به ترتیبی تأمین شوند؛ این موضوع در قوانین اسلام چنین پیش بینی شده که آنها از بودجه حکومت اسلامی بهره مند گردند نه از بودجه عمومی. از مجموع آنچه گفتیم روشن شد که خمس نه تنها امتیازی برای سادات محسوب نمی شود، بلکه یک نوع محرومیت برای حفظ مصالح عمومی و از بین رفتن سوء ظن‌ها

بوده است.

با توجه به مطالب گفته شده روشن می گردد که خمس یکی از منابع مهم درآمد بیت المال اسلام و پشتوانه مطمئن و مناسبی برای آن است؛ و از آن جا که خمس یکی از عبادات مالی است که تحت

ص: ۳۰

شرایط ویژه بر افراد خاصی واجب می شود، لازم است کلیه مکلفین به احکام شرعی، مسائل آن را به دقت یاد گرفته و در صورت لزوم آن را به کار بندند تا خدای نکرده اموال آنان مخلوط با بیت المال نگردد.

اینک مسائل و احکام این حکم الهی را مطابق با فتاوی مرجع عالیقدر حضرت آیه الله العظمی مکارم شیرازی (مدظله) بازگو می نمایم:

ص: ۳۱

رساله احکام خمس

اشاره

ص: ۳۲

ص: ۳۳

ص: ۳۴

ص: ۳۵

احکام خمس

خمس بر چه کسانی واجب است؟

مسأله ۱- هرگاه انسان از طریق زراعت یا صنعت یا تجارت یا از طریق کارگری و کارمندی در مؤسّسات مختلف درآمدی به دست آورد، چنانچه از مخارج و هزینه‌های سال او و همسر و فرزندان و سایر کسانی که نفقه آنها را می‌دهد زیاد آید، باید خمس (پنج یک) آن را به شرحی که بعداً گفته می‌شود محاسبه کرده و بپردازد.

مسأله ۲- هیچ‌گونه تفاوتی میان کسب‌ها و درآمدهای کسب نیست.

مسأله ۳- هرگاه بچه صغیر درآمدی داشته باشد و از هزینه سال او اضافه بماند بنابر احتیاط واجب باید بعد از آن که بالغ شد اگر مصرف نشده باشد، خمس آن را بپردازد.

مسأله ۴- کسی که از اوّل تکلیف، خمس نداده و درآمدهایی پیدا کرده و وسایلی برای زندگی خود خریده است و الآن متوجه

ص: ۳۶

وظیفه خمس شده و می‌خواهد تکلیف خود را درباره آن ادا کند و زندگی خود را پاک نماید اگر از منافع کسب، چیزی را که به آن احتیاج ندارد خریده و یک سال از خرید آن گذشته باید خمس آن را بدهد و اگر اثاث خانه و چیزهای دیگری که به آنها نیاز دارد مطابق شأن خود خریده، پس اگر بداند در بین سالی که در آن سال فایده برده آنها را خریده است لازم نیست خمس آن را بدهد و اگر نداند که در بین سال یا بعد از تمام شدن سال بوده بنابر احتیاط واجب باید با حاکم شرع یا نماینده او مصالحه کند، یعنی تمام اموال مشکوک خود را حساب کرده و حاکم شرع بدهی او را از جهت خمس به مقداری تخمین می‌زند و با او مصالحه می‌کند و با پرداخت آن تمام اموالش پاک می‌شود.

مسأله ۵- چیزی را که افراد مستحق از باب خمس یا زکات می‌گیرند خمس ندارد، هر چند از مخارج سالشان به عللی زیاد بیاید، ولی اگر از مالی که از این طریق به او رسیده

منفعتی ببرد، مثلاً از درختی که از باب خمس به او داده شده میوه‌ای بدست آورد یا ترقی قیمت داشته باشد، باید خمس آن مقداری که از مخارج سالش زیاد آمده بپردازد.

سؤال ۶- کسانی که تاکنون خمس نداده‌اند آیا تنها پول نقد آنها محاسبه می‌شود یا ضروریات زندگی نیز محاسبه می‌شود و یا باید مصالحه شود؟
ص: ۳۷

جواب: تمام اموالشان را باید حساب کنند و نسبت به ضروریات و وسایل زندگی با حاکم شرع مصالحه نمایند.

سؤال ۷- آیا کسی که در خانه پدری زندگی می‌کند باید خمس بدهد؟
جواب: اگر درآمد اضافی دارد باید خمس بدهد.

سؤال ۸- اگر کودک، یا سفیه، یا کسی که جنون ادواری دارد پولی به دست آورد، یا کسی پولی را به حساب او از طرف کسی واریز کند، خمس آن بر عهده چه کسی است؟

جواب: در مورد کودک نابالغ احتیاط آن است که خودش پس از بلوغ بپردازد، و در مورد مجنون خمس به مال او تعلق نمی‌گیرد؛ ولی مجنون ادواری در آن زمانی که عاقل است باید خمسش را بپردازد، و اما سفیه ادای خمس مالش با ولی اوست.

مؤونه و هزینه‌های سال

مسأله ۹- مؤونه و هزینه زندگی خمس ندارد، یعنی آنچه را انسان از درآمدش در بین سال مصرف خوراک و پوشاک و مسکن و اثاث خانه و ازدواج و جهیزیه دختر و زیارت واجب یا مستحب و بذل و بخشش و میهمانی و مانند آن می‌کند، چنانچه در آن زیاده‌روی نکرده باشد خمس ندارد و تنها آنچه در آخر سال اضافه می‌ماند خمس دارد؛ ولی هرگاه چیزی جزء مؤونه سال گردد، مانند

ص: ۳۸

خانه و فرش و وسایل دیگر، اگر بعداً آن را بفروشند به قیمت آن خمس تعلق نمی‌گیرد مخصوصاً اگر بخواهند آن را تبدیل به مثل کنند.

مسئله ۱۰- کسی که دارای چند رشته کسب و کار است، مثلاً هم زراعت دارد و هم صنعت و هم درآمد کارگری، باید منافع همه را در آخر سال یکجا حساب کند، چنانچه چیزی زاید بر مخارج داشت خمس آن را بدهد.

مسئله ۱۱- اگر در یک سال منفعتی نبرد، بنابر احتیاط واجب نمی‌تواند مخارج آن سال را از منافع سال بعد کم کند.

مسئله ۱۲- هرگاه در ابتدای سال منفعتی نداشته باشد و از سرمایه خرج کند، اما پیش از تمام شدن سال منفعتی ببرد، در این صورت می‌تواند آنچه را از سرمایه برداشته از منافع کم کند.

مسئله ۱۳- اموالی را که به دیگران می‌بخشد یا جایزه می‌دهد اگر از شأن انسان زیاد نباشد جزء مخارج سالانه حساب می‌شود.

مسئله ۱۴- اموالی را که انسان به مصرف نذر و کفاره و مانند آن می‌رساند جزء مخارج سالیانه اوست.

سؤال ۱۵- گفته شده انسان باید حساب سال داشته باشد، حال اگر کسی درآمد او کمتر از مخارجش باشد باز هم واجب است حساب سال داشته باشد؟
جواب: منظور کسی است که درآمد اضافی و پس انداز داشته

ص: ۳۹

باشد نه کسی که درآمد اضافی و پس اندازی ندارد.

سؤال ۱۶- شخصی در وسط سال خمسی به مسجد کمک می‌کند، آیا این کمک جزء مؤونه حساب می‌شود؟

جواب: آری، جزء مؤونه است.

سؤال ۱۷- آیا کسی که مالیات می‌پردازد، آن مقدار جزء خمس و زکات او حساب می‌شود یا به عنوان مؤونه و هزینه سال او محاسبه می‌شود؟
 جواب: مالیات جزء خمس حساب نمی‌شود؛ بلکه مانند مال الاجاره منزل یا اجرت دکتر و کارگر است. اگر مثلاً شما کارگری را استخدام کنید که کوچه شما را تمیز کند، آیا هزینه آن از باب خمس حساب می‌شود، یا مؤونه سال شماست؟ مصارف مالیات همه از این قبیل است.

سؤال ۱۸- در بعضی از محافل بحثی مطرح هست که آیا مالیات در نظام اسلامی (آن هم گاهی با در صد زیاد) جایگزین خمس و زکات می‌شود؟ و در صورتی که جایگزین نمی‌شود، برای کسانی که خمس و زکات می‌دهند، چاره‌ای اندیشیده شده تا مالیات کمتری (لا اقل به میزان خمس و زکات پرداختی) بدهکار باشند؟
 مخصوصاً با توجه به این که در صدر اداره مالیات و اخذ وجوهات، فقیه جامع الشرایط نظارت و حضور دارد؟

جواب: مسأله مهم این است که مالیات نوعی هزینه کار
 ص: ۴۰

اقتصادی است. یعنی کسی که فعالیت اقتصادی دارد، از جاده‌ها استفاده می‌کند، از امنیت بهره می‌گیرد، از رسانه‌های جمعی کمک می‌گیرد، و از دیگر امکانات بهره‌مند می‌گردد. اگر این امکانات نبود، کار اقتصادی ممکن نمی‌شد، یا بهره کمی داشت.
 بنابراین وظیفه دارد سهمی از هزینه‌های کارهای عمومی دولت، که در انجام امور اقتصادی او مؤثر است را بپردازد، و این یک امر طبیعی است. حال اگر بعد از پرداختن مالیات، چیز اضافه‌ای برای او باقی نماند، خمس به او تعلق نمی‌گیرد، و اگر اضافه بماند ۸۰ درصد آن مال خود اوست، و ۲۰ درصد دیگر که خمس است در حال حاضر عمدتاً صرف مسائل فرهنگ اسلامی، و حفظ عقاید و ارزشها می‌گردد، که سود آن

عاید مردم می‌شود. چون اگر حوزه‌ها نباشد، نسل آینده از اسلام دور و جدا می‌گردد. بنابراین، اساساً نباید قلمرو مالیاتها را با وجوه شرعی مخلوط کرد.

نحوه پرداخت خمس

مسئله ۱۹- اگر مجتهد یا نماینده او صلاح ببیند می‌تواند مقدار بدهی بدهکار را با او دستگردان کند یعنی خمس را به مجتهد یا نماینده‌اش می‌دهد و سپس همان را از او قرض می‌کند و به ذمه بگیرد تا به تدریج در آینده بپردازد.

مسئله ۲۰- کسی که بدهی زیادی از خمس دارد و قادر به ادای

ص: ۴۱

آن نیست اگر مجتهد مصلحت ببیند ممکن است مقداری از سهم امام علیه السلام را به خودش ببخشد.

مسئله ۲۱- اگر خمس را با حاکم شرع یا وکیل او دستگردان کند و بخواهد در سال بعد بپردازد نمی‌تواند از منافع آن سال کسر کند، مثلاً اگر دو هزار تومان خمس بدهکار است و از منافع سال بعد بیست هزار تومان بیشتر از مخارجش دارد باید خمس بیست هزار تومان را بدهد و دو هزار تومانی که از باب خمس بدهکار است از بقیه بپردازد.

سؤال ۲۲- تصرف در وجوه صدقه، کفاره، زکات، خمس و مانند آن، به عنوان قرض و سپس برگرداندن آن چه صورت دارد؟

پولهایی که به عنوان امانت در نزد انسان است چگونه؟

جواب: در صورتی که صاحب پول، آنها را به عنوان صدقه یا خمس جدا کرده، می‌تواند در آنها تصرف کند؛ ولی اگر کسی به عنوان امانت به آنها سپرده، حق تصرف ندارند.

سؤال ۲۳- آیا لازم است هر مقلدی خمس اموالش را به مرجع تقلید خود بدهد؟

جواب: اعطای خمس به مرجع مقلد در صورتی لازم است که معلوم نباشد مجتهدین

دیگر در همان مصارفی که مرجع مقلد لازم می‌داند مصرف می‌کنند. و نیز در صورتی که مرجع به عنوان حکم حاکم از مقلدین خود خمس را طلب کند، لازم است. در غیر این

ص: ۴۲

دو صورت، می‌توان به نظر مجتهدین دیگر مصرف کرد.

سؤال ۲۴- کسانی که توانایی پرداخت خمس ندارند، چه باید بکنند؟

جواب: به اقساط و بطور تدریجی می‌پردازند و حاکم شرع می‌تواند با ملاحظه حال آنها تخفیفی به آنها بدهد.

سؤال ۲۵- کسی که چندین سال خمس اموالش را نداده و به یاد ندارد که هر سال چقدر پس‌انداز کرده، چگونه باید تسویه حساب کند؟ آیا می‌توان مبلغ خمس را کنار گذاشت و بعداً پرداخت کرد، یا باید حتماً سر سال پرداخت نمود؟

جواب: آنچه مربوط به خانه و وسایل زندگی است، خمس ندارد، بقیه را محاسبه نماید و خمس آن را بپردازد و در صورت شک با حاکم شرع مصالحه می‌کند، و پرداختن خمس از آغاز سال جایز است.

سؤال ۲۶- هرگاه کسی بدهکار خمس یا زکات باشد، و قرض هم داشته باشد، بدهیهایی از بابت کفّاره و نذر و مانند آن نیز بر او واجب شده باشد، چنان چه نتواند همه آنها را بپردازد تکلیف چیست؟

جواب: هرگاه عین مالی که خمس یا زکات یا نذر به آن تعلق گرفته موجود است، خمس و زکات و نذر مقدم می‌باشد، و اگر عین آن موجود نیست، حق الناس اولویت دارد.

ص: ۴۳

سؤال ۲۷- شخصی به طور متناوب از درآمدش که مخلوط از نقد و نسیه و ارثیه و

احیاناً مخلوطی هم از پول حرام است برای خود خانه مسکونی و اثاثیه آن را فراهم کرده و از ابتدای تکلیف تا این ساعت محاسبه خمس نکرده و حال می خواهد تصفیه کند، آیا به این خانه و اثاثیه آن خمس تعلق می گیرد و یا جزء مؤونه سال و مستثناست؟ مضافاً این که فرضاً خمس تعلق بگیرد تخمینی حدود یک میلیون بدهکار می شود و از عهده پرداخت آن (چه فعلاً و چه به تدریج) عاجز است چون درآمدی بسیار کم دارد با این وضع آیا می تواند با حاکم شرع و یا نماینده او به مبلغی که قادر به پرداخت باشد مصالحه کند؟

جواب: در صورتی که در حال و آینده مطمئناً قادر به پرداخت نیست می تواند مصالحه کند، یعنی حاکم شرع با او مدارا کند و به نحو ممکن از او بپذیرد.

تصرف در مال غیرمخمس

مسأله ۲۸- انسان تا خمس مال را ندهد نمی تواند در آن تصرف کند و نیت دادن خمس به تنهایی کافی نیست، همچنین نمی تواند خمس را به ذمه بگیرد و در مال تصرف کند و چنانچه تصرف کند کار حرامی کرده و اگر آن مال تلف شود باید خمس آن را بدهد.

مسأله ۲۹- کسی که بدهکار خمس است اگر با حاکم شرع (با در

ص: ۴۴

نظر گرفتن مصلحت مستحقین) مصالحه و دستگردان کند می تواند در تمام مال تصرف نماید و اگر بعد از آن منافی از آن مال به دست آید مال خود اوست.

مسأله ۳۰- انسان نمی تواند در مالی که یقین دارد خمسش را نداده اند تصرف کند، ولی در مال کسی که شک دارد خمس آن داده شده یا نه، تصرف جایز است و قبول بخشش و معامله یا شرکت در میهمانی چنین کسی اشکال ندارد و تفحص و جستجو لازم نیست.

مسأله ۳۱- اگر جنسی را به ذمه بخرد ولی بعد از معامله قیمت آن را از پولی که خمس آن داده نشده پردازد معامله او صحیح و تصرفاتش در آن جنس جایز است، ولی چون از پولی که خمس در آن است به فروشنده داده به مقدار خمس آن پول به او مدیون است و در صورتی که آن مقدار در دست فروشنده موجود باشد حاکم شرع همان را می‌گیرد، و اگر از بین برود عوض آن را از خریدار یا فروشنده مطالبه می‌کند.

سؤال ۳۲- شخصی از پدرش خانه‌ای را به ارث برده که متعلق خمس است در حالی که این شخص قادر به پرداخت خمس نیست و بدهکار نیز هست چه کار کند که تصرفش در این خانه جایز باشد؟

جواب: می‌تواند به حاکم شرع مراجعه کند و چنانچه مستحق گرفتن خمس باشد با او دستگردان نماید.

ص: ۴۵

سؤال ۳۳- آیا صرف نیت باعث جداسازی و تصرف در اموال و پولهایی که خمس آن داده شده از غیر آن می‌شود؟ به هر حال راه جداسازی چیست؟ مخصوصاً اگر در صندوقی یا بانکی باشد.

جواب: لازم نیست آنها را از هم جدا کند بلکه باید در سر سال خمسی مقدار پول باقیمانده را از اصل مال خمس داده شده کم کند، باقیمانده مشمول خمس است.

ص: ۴۶

ص: ۴۷

مصرف خمس

اشاره

مسئله ۳۴- خمس را باید دو قسمت کرد: یک قسمت آن سهم مبارک امام علیه السلام است و نیم دیگر سهم سادات.

مسئله ۳۵- بردن خمس از شهری به شهر دیگر مانعی ندارد، خواه در شهر خودش مستحقّی باشد یا نه، ولی در هر صورت اگر تلف شود احتیاط واجب آن است که از اموال دیگرش بپردازد.

مخارج حمل و نقل نیز بر عهده اوست، اما اگر به نماینده حاکم شرع تحویل دهد و او از شهری به شهری دیگر برود و تلف شود چیزی بر او نیست.

سؤال ۳۶- آیا اجازه حاکم شرع در مصرف سهم امام علیه السلام و سادات لازم است؟
جواب: در مورد سهم امام علیه السلام اجازه حاکم شرع واجب است و در مورد سهم سادات بنابر احتیاط واجب باید اجازه گرفت.

سؤال ۳۷- اگر مسجد یا حسینیه یا مدرسه‌ای، احتیاج شدیدی به کمک داشته باشد، بطوری که اگر حاصل نشود، به احتمال قوی

ص: ۴۸

تعطیل خواهد شد، از طرفی تحصیل اجازه مصرف وجوه شرعیّه، از مجتهد و مرجع تقلید خیلی مشکل باشد، یا بعد از مدّت طولانی حاصل شود، آیا در این حالت اجازه مصرف وجوه شرعیّه یکی از مجتهدین جامع الشّرایط، برای مقلّدین دیگر مراجع تقلید، کفایت می‌کند؟

جواب: ما به شما اجازه می‌دهیم که در این گونه موارد، که ضرورتی ایجاب می‌کند، به علمای معروف محل مراجعه کنید و با رعایت دقّت و احتیاط طبق نظر آنان عمل نمایید.

سؤال ۳۸- نظر به این که متدینین اهل پرداخت خمس و زکات هستند، و بر انجام این وظیفه افتخار دارند. اگر بر حسب اتفاق کسی از آنها فقیر و نیازمند شد، آیا برای آنها

در شرع مقدّس نهادی منظور شده که به آن مراجعه کند؟ تا هم محلّ رفع نیاز محتاجین باشد، و هم متدینین بدانند اگر امروز از روی اخلاص و قصد قربت خمس پرداخت می‌کنند، روزی هم به آنها کمک می‌شود؟
جواب: البتّه بیت المال مرجعی برای این کار است.

سهم امام علیه السلام

مسأله ۳۹- سهم امام علیه السلام را باید در زمان ما به مجتهد عادل یا نماینده او داد، تا در مصارفی که مورد رضای امام علیه السلام است از مصالح مسلمین و مخصوصاً اداره حوزه‌های علمیّه و مانند آن مصرف کند.

ص: ۴۹

مسأله ۴۰- اگر کسی بخواهد سهم امام علیه السلام را به مجتهدی که از او تقلید نمی‌کند بدهد در صورتی مجاز است که بداند آن مجتهد و مجتهدی که از او تقلید می‌کند سهم امام را یک طور مصرف می‌کنند.

مسأله ۴۱- صرف کردن قسمتی از سهم مبارک امام علیه السلام برای ساختن مساجد یا حسینیه‌ها یا بیمارستان‌ها و درمانگاه‌ها و مدارس، تنها در صورتی مجاز است که با اجازه مجتهد عادل و رعایت اولویّت باشد، ولی سهم سادات را جز در مورد ساداتی که گفته شد نمی‌توان مصرف کرد.

مسأله ۴۲- سهم امام علیه السلام را نیز اگر بدون اجازه مجتهد پردازد قبول نیست، مگر این که مجتهد بعداً بپذیرد و اجازه دهد.

مسأله ۴۳- لازم نیست به شخص مستحقّی که از سهم امام به اذن حاکم شرعی به او داده می‌شود گفته شود این پول خمس است بلکه می‌توان به عنوان هدیه به او داد و نیت خمس کرد.

مسأله ۴۴- کسی که از نیازمند غیر سیدی طلب کار است می‌تواند طلب خود را از باب

سهم امام حساب کند ولی باید به اجازه حاکم شرع باشد.
 مسأله ۴۵- مستحق نمی تواند خمس را بگیرد و به مالک ببخشد، مگر آن مقدار که در خور شأن او باشد که اگر خودش مالی داشت به آن شخص ممکن بود ببخشد.
 ص: ۵۰

سؤال ۴۶- کسی که خود را در معرض خطر دشمنانش می بیند آیا می تواند از سهم امام علیه السلام و سایر وجوهات شرعیّه اسلحه و ابزار جنگی تهیه نماید؟
 جواب: با اجازه حاکم شرع یا نماینده او مجاز است.

سؤال ۴۷- آیا می توان تمام یا قسمتی از سهم مبارک امام علیه السلام را به صندوق خیریه، که برای کمک به مستمندان و ایتم تأسیس شده، پرداخت نمود؟
 جواب: سهم امام علیه السلام در شرایط فعلی برای اقامه حوزه های علمیّه است، که سبب بقای دین و مذهب و توجّه مردم به اسلام و برنامه های فرهنگی است، و در موارد استثنایی می توان با اجازه مرجع تقلید مقداری از آن را در سایر کارهای خیر مصرف کرد.

سؤال ۴۸- صرف سهم امام در زیارات چگونه است؟
 جواب: اگر جزء شوون اوست و اسراف نیست جایز است.

سؤال ۴۹- آیا طلب می توانند از سهم امام علیه السلام استفاده کنند؟
 جواب: اخذ سهم امام برای آنان با اجازه حاکم شرع در صورتی که مشغول تحصیل علم مفید اسلامی هستند جایز است. سؤال ۵۰- الف) اگر شخصی به دیگری که مستحقّ خمس است مقداری پول به عنوان سهم امام علیه السلام بدهد که چیز معینی بخرد ولی آن شخص این پول را صرف خرید چیز مهمتری که ارزانتر است کند آیا این کار جایز است؟

ص: ۵۱

جواب: در مورد سهم مبارک امام علیه السلام هر گاه مالک مصرف خاصی راتعیین

کند پیروی از او لزومی ندارد و اما اگر حاکم شرع تعیین کند احتیاط رعایت آن است. (ب) اگر شخصی بر اثر شرم و خجالت به نام شخص دیگری سهم امام طلب کرده و خود مصرف کند چه حکمی دارد؟
 جواب: هرگاه به نام شخص خاصی بگیرد و در مورد خود یا دیگری مصرف کند اشکال دارد ولی اگر برای یک عنوان کلی بگیرد در هر یک از مصادیق آن صرف شود مانعی ندارد.

سهم سادات

مسئله ۵۱- سهم سادات را باید به سادات فقیر یا یتیم نیازمند، یا ساداتی که در سفر و امانده‌اند و نیازمند هستند، داد (هرچند در محل خود فقیر نباشند).
 مسئله ۵۲- دادن سهم سادات به سادات به خاطر آن است که آنها از گرفتن زکات محرومند بنابراین تبعیضی محسوب نمی‌شود و محروم بودن آنها از زکات دلایلی دارد که در جای خود گفته شده است. (۱)
 مسئله ۵۳- سهم سادات را بنابر احتیاط واجب بدون اجازه مجتهد نمی‌توان به ساداتی که در بالا گفته شد پرداخت کرد.

۱- برای توضیح بیشتر به ص ۴۴ همین کتاب مراجعه کنید

ص: ۵۲

مسئله ۵۴- به سیدی که دوازده امامی نیست نمی‌توان خمس داد و همچنین به کسی که واجب‌النّفقه است، مثلاً انسان نمی‌تواند به همسرش که سیده است خمس خود را بدهد، مگر این که آن زن ناچار باشد مخارج اشخاص دیگری را که واجب‌النّفقه مرد نیستند

بپردازد.

مسئله ۵۵- احتیاط واجب آن است که سهم سادات را از خود آن مال و یا از پول رایج بدهند، نه از جنس دیگر، مگر این که جنس دیگر را به مستحق بفروشد سپس بدهی او را از باب خمس حساب کند.

مسئله ۵۶- سادات فقیری که مخارج آنها بر دیگری واجب است اگر آن شخص نتواند خرج او را بدهد می‌توان به او خمس داد، مثلاً زن سیده‌ای که شوهرش قادر به اداره زندگی او نیست می‌تواند خمس بگیرد.

مسئله ۵۷- بنابر احتیاط واجب سادات نمی‌توانند بیش از مخارج یک سال خود را از خمس بگیرند.

مسئله ۵۸- در صورتی که سادات فقیر نیاز به سرمایه‌ای برای کسب و کار داشته باشند می‌توان از باب خمس به آنها داد (البته به مقداری که نیاز زندگی آنها را تأمین کند).

مسئله ۵۹- هرگاه سهم سادات بیش از نیاز سادات باشد باید آن را به مجتهد عادل داد تا در مصارف دیگری که صلاح می‌داند

ص: ۵۳

صرف کند و اگر کمتر از نیاز سادات باشد می‌توان از سهم امام علیه السلام به آنها داد، بنابراین کم و زیاد بودن سهم سادات مشکلی ایجاد نمی‌کند.

مسئله ۶۰- به سیدی که عادل نیست می‌توان خمس داد، ولی احتیاط واجب آن است به کسی بدهند که آشکارا گناه نکند. و اگر در سفر مانده در صورتی می‌توان به او خمس داد که سفرش سفر معصیت نباشد، مگر این که توبه کند و باقیمانده سفر را در طریق معصیت انجام ندهد.

مسئله ۶۱- کسی که از سید نیازمندی طلبکار است می‌تواند طلب خود را از باب خمس حساب کند، ولی باید به اجازه حاکم شرع باشد.

مسئله ۶۲- لازم نیست به سید گفته شود که این پول خمس است، بلکه می‌توان به

عنوان هدیه به او داد و نیت خمس کرد.

سؤال ۶۳- شخصی از سید فقیری طلبی دارد. می خواهد طلبش را از بابت سهم سادات حساب کند، ولی فعلاً سهم سادات بدهکار نیست، و از طرفی هم می خواهد این سید به او بدهکار نباشد. آیا راهی وجود دارد که سید مذکور به این شخص مدیون نباشد، و از سوی دیگر این شخص بتواند سهم ساداتی که سالهای آینده بر ذمه او می آید را بابت طلب این سید بردارد؟

جواب: می تواند با اجازه حاکم شرع آن را پردازد؛ یعنی در

ص: ۵۴

واقع به حاکم شرع وام می دهد، که بعداً از باب وجوه شرعیّه با او محاسبه کند.

سؤال ۶۴- تبدیل وجه خمس به اجناس دیگر از قبیل پوشاک و وسایل زندگی و دادن آنها به سادات چگونه است به ویژه هنگامی که سید از پذیرفتن سهم سادات جداً ناراحت می شود؟

جواب: تبدیل وجه خمس به اجناس جایز نیست بنابر احتیاط، مگر این که سادات شخصاً تقاضا کنند. و لازم نیست پول را به عنوان سهم سادات به آنها بدهید که ناراحت شوند بلکه می توانید به شکل هدیه به آنها برسانید.

سؤال ۶۵- آیا سید غنی که مجتهد یا نماینده حاکم شرع نیست می تواند صرفاً به عنوان سیادت خویش در مواردی که پیش می آید، با فقرای مؤمنین دستگردان و امهال نماید؟

جواب: بدون اجازه مجتهد جامع الشرایط اشکال دارد. سؤال ۶۶- هرگاه مالی را به سید غنی بدهند و معلوم نباشد که از سهم سادات است یا غیر آن، آیا سید غنی می تواند بدون تفحص آن را بگیرد و مصرف کند؟

جواب: احتیاط آن است که تحقیق کند، اگر سهم سادات است نپذیرد.

سؤال ۶۷- آیا می توان به خانواده شخص نیازمند غیر سیدی که سید است و خرج او اداره نمی شود، خمس داد، تا خرج زندگی

ص: ۵۵

مشترک کند؟ یعنی خرج شوهر و فرزندانیش نماید.

جواب: اشکالی ندارد.

سؤال ۶۸- شخصی جنس معینی از سید نیازمندی طلبکار است، و می خواهد مقداری از طلبش را از بابت سهم ساداتی که بر ذمه اش آمده، حساب کند. با توجه به این که بدهکار مذکور قدرت پرداخت هیچ مقدار از بدهیش را ندارد. به چه شکل عمل کند؟
جواب: می تواند بدهی او را از بابت سهم سادات قیمت کرده، و حساب کند.

روش های اثبات سیادت

مسأله ۶۹- سید بودن سادات از راه های زیر ثابت می شود:

۱- دو نفر عادل سید بودن او را تصدیق کند (یک نفر نیز کافی است).

۲- در شهر و منطقه خود مشهور باشد که سید است، خواه این شهرت سبب یقین شود یا گمان.

سؤال ۷۰- اگر سیادت شخصی از طریق خبر دادن یکی از علمای انساب ثابت شود و عدّه زیادی از علما به وثاقت و خبره بودن و عدالت آن عالم شهادت بدهند آیا قول آن عالم حجّت است؟

جواب: سیادت با شرایط ذکر شده ثابت می شود.

ص: ۵۶

سؤال ۷۱- آیا کتب معتبره انساب و نیز مشجرات و نسب نامه هایی که در خانواده های سادات موجود است و نوعاً به تأیید علما رسیده، در تأیید سیادت کافی است؟

جواب: مشجرات و نسب‌نامه‌هایی که به تأیید علمای معروف رسیده باشد، برای اثبات سیادت کافی است.

سؤال ۷۲- آیا ظنّ و اطمینان حاصل از طرق شرعیّه، برای اثبات سیادت کافی است (با توجه به این که غیر از امارات ظنّیه وسیله دیگری جهت حصول قطع به موضوع مذکور نداریم)؟

جواب: ظنون قویّه و اطمینان کفایت می‌کند، و از همه بهتر شهرت به سیادت در محل تولّد و زندگی است.

سؤال ۷۳- آیا شهرت کم، در حدّ ظنّ و اطمینان، برای اثبات سیادت کافی است؟ با توجه به این که شجره‌نامه در اختیار نیست، آیا وظیفه داریم که شجره‌نامه را پیدا کنیم؟
جواب: پیدا کردن شجره‌نامه لازم نیست؛ و اگر شهرت قابل ملاحظه‌ای در محلّ تولّد و زندگی وجود داشته باشد، کفایت می‌کند.

سؤال ۷۴- رؤیاهای صادقه در حدّ اطمینان یا ظن، مربوط به سیادت، و نیز ارتکازاتی که کثیری از مؤمنین بدون سابقه ذهنی یا آشنایی قبلی برایشان حاصل شده، آیا نقشی در اثبات سیادت اشخاص دارد؟

ص: ۵۷

جواب: این گونه امور برای اثبات سیادت کفایت نمی‌کند.

سؤال ۷۵- چرا وقتی پدر خانواده سید است، نام سید روی فرزند باقی می‌ماند، ولی اگر مادر سید باشد، چنین نمی‌شود؟

جواب: معمولاً نسب انسان در عرف از طریق پدر منشعب می‌شود، به همین جهت همیشه فامیل کودکان، مطابق فامیل پدر ثبت می‌شود، و در اسلام نسب خانواده از طریق پدر است؛ هرچند سیادت مادر نیز سبب احترام فرزند است.

سؤال ۷۶- آیا سیادت از طریق مادر به فرزندان او منتقل می‌شود؟

جواب: بعضی از احکام سیادت از جمله گرفتن خمس منتقل نمی‌شود و سبب آن در

کتب فقهیه بیان شده است.

سؤال ۷۷- کسانی که تنها از طرف مادر سید هستند، چه امتیازاتی دارند؟
جواب: از جهاتی حکم سید دارند، و از جهاتی ندارند. خمس نمی‌توانند بگیرند، و از لباس مخصوص سادات نمی‌توانند استفاده کنند؛ اما از جهاتی شرافت سیادت دارند.

سال خمسی

مسأله ۷۸- آغاز سال برای حساب خمس هر کسی اولین درآمد اوست، یعنی اگر کسی شروع به تجارت و کسب و صنعت و

ص: ۵۸

زراعت و غیر اینها کند، اولین زمانی که درآمد برای او حاصل می‌شود اول سال خمسی اوست و نمی‌توان با قصد و نیت آن را جلو یا عقب انداخت و اگر بخواهد اول سال را جلو بیندازد راهش این است که حساب سال خود را زودتر از موعد معین برسد و خمس خود را پردازد، همان وقت اول سال او خواهد شد.

مسأله ۷۹- انسان می‌تواند در وسط سال هر وقت منفعتی به دستش آمد خمس آن را بدهد، ولی می‌تواند آن را تا آخر سال تأخیر بیندازد تا مخارج احتمالی‌اش را از آن بردارد.

مسأله ۸۰- برای دادن خمس می‌توان معیار را سال شمسی یا قمری قرار داد.

مسأله ۸۱- کسی که درآمد اضافی ندارد نیاز به قرار دادن سال خمسی ندارد.

سؤال ۸۲- افرادی که سال خمسی دارند، اگر هنگام حساب سال کار آنان (مانند بافت قالی) ناتمام باشد و قابل فروش نباشد، خمس آن را چگونه حساب کنند؟
جواب: جزء درآمد سال بعد حساب می‌شود.

سؤال ۸۳- آیا تغییر زمان حساب سال جایز است؟

جواب: جلو انداختن حساب سال به هر اندازه هیچ مانعی ندارد؛ ولی تأخیر آن جز با اجازه حاکم شرع جایز نیست.

ص: ۵۹

سؤال ۸۴- آیا تعیین سال روز خمسی اختصاص به مردها دارد که به عنوان نان آور و مدیر خانواده هستند و یا زنان خانه داری که تحت سرپرستی مردها به سر می‌برند و عایدات جزئی و کمی دارند را نیز شامل می‌شود؟ اگر عایدات آنها نیز متعلق خمس باشد آیا کیفیت تخمیس اموال آنان با مردان متفاوت است یا نه (توضیح این که گویا بعضی از آقایان گفته‌اند زن شوهردار باید به محض دریافت تخمیس کند)؟

جواب: هر کس در آمدی زاید بر مخارج دارد باید سال خمس داشته باشد و بعد از گذشتن سال اموال خود را تخمیس کند.

ص: ۶۰

ص: ۶۱

موارد مشمول خمس

اشاره

مسأله ۸۵- خمس در هفت چیز واجب است:

۱. منافع کسب و کار، ۲. معدن، ۳. گنج، ۴. مال حلال مخلوط به حرام، ۵. جواهراتی که با غواصی از دریا به دست می‌آید، ۶.
۷. زمینی که کافر ذمی از مسلمان می‌خرد (بنابر احتیاط واجب).

۱. منافع کسب و کار

اشاره

مسأله ۸۶- مخارجی را که برای به دست آوردن درآمد می کند، مانند خرج باربری و دلالی و غیر آن جزء مخارج کسب حساب می شود.

مسأله ۸۷- هرگاه کسی مالی را که خممش را نداده اند خریداری کند، معامله او نسبت به خمس باطل است، مگر آن که حاکم شرع اجازه دهد که در این صورت خمس پول معامله را باید به حاکم شرع داد و اگر به فروشنده داده باشد باید از او بگیرد و به

ص: ۶۲

حاکم شرع دهد.

مسأله ۸۸- هرگاه مالی دارد که خمس آن را داده یا اصلاً خمس ندارد (مانند ارث) چنانچه قیمتش بالا رود، اگر از سال بگذرد و آن را بفروشد باید خمس اضافه قیمت را بدهد.

مسأله ۸۹- اگر قیمت جنسی که برای تجارت خریده بالا رود و روی ملاحظات تجارتي و کسب و کار آن را نفروشد و در بین سال قیمتش پایین آید، خمس مقداری که بالا رفته بر او واجب نیست، ولی اگر قیمت آن تا آخر سال همچنان بالا باشد باید سر سال خمس آن را بدهد، هر چند قیمت آن بعد از گذشتن سال پایین آید، این در صورتی است که آخر سال وقت فروش آن باشد و به میل خود آن را نگه دارد.

مسأله ۹۰- کسی که درآمدی از کسب و کار به دست آورده اگر مال دیگری هم دارد که خمس آن واجب نیست یا خمس آن را داده، لازم نیست آن دو را از هم جدا کند و مخارج سال خود را از فایده کسب آن سال بردارد، حتی اگر مخارج خود را از پولی که خمس ندارد یا خممش را قبلاً داده است بردارد، در آخر سال خمس این مخارج را از درآمد آن سال کم می کند.

سرمایه

مسأله ۹۱- سرمایه‌ای که مورد نیاز است و با کمتر از آن زندگی

ص: ۶۳

او در حد آبرو و شؤونش اداره نمی‌شود خمس ندارد، یعنی می‌تواند از درآمد همان سال و سالهای بعد بردارد و جزء سرمایه کند، ولی اگر با پرداختن خمس آن، لطمه‌ای به کار او نمی‌خورد، باید خمس آن را بدهد، خواه این سرمایه سرمایه تجارت باشد یا زمین یا ابزار کار.

مسأله ۹۲- اگر چیزی از سرمایه به خاطر کسب و کار از بین برود بطوری که جزء ضرر معامله حساب شود، می‌تواند مقدار آن را از منافع بردارد، ولی اگر به واسطه حوادث دیگری از بین برود (مانند سرقت و امثال آن) نمی‌تواند آن را از منافع کم کند، مگر این که با سرمایه باقیمانده نتواند کسبی که سزاوار شأن اوست انجام دهد.

سؤال ۹۳- آیا بر مالی که صاحبش شک دارد خمس آن را داده یا نه، خمس تعلق می‌گیرد؟

جواب: احتیاط آن است که خمس آن را پردازد.

سؤال ۹۴- اگر سرمایه کسی مخمس شود و با گذشت یک سال مالی، در اثر تورم ناشی از افزایش حجم پول در گردش، ارزش پولی آن افزایش بیابد؛ ولی جنس عوض نشود و مقدار آن ثابت بماند آیا در این جا ربح صدق می‌کند و مشمول خمس می‌شود؟

جواب: ربح در این جا صدق می‌کند، زیرا نوسانات محدود و کوتاه مدت در عرف بازار هنوز به رسمیت شناخته نشده و تنها در محافل علمی مورد بحث است؛ توضیح این که در بعضی از

ص: ۶۴

جوامع کنونی کمترین تغییر در تورم، در محاسبات بدهی‌ها و مطالبات در عرف بازار

لحاظ می‌شود، مثلاً بانکهای این کشورها هر سال، هنگامی که بهره سپرده‌ها را می‌دهند در کنار بهره، تفاوت تورّم را هم می‌پردازند، یعنی در عرف بازار آنها، محاسبه تورّم به عنوان یک اصل اقتصادی شناخته شده است؛ در این کشورها می‌توان تورّم را در همه داد و ستدها ملحوظ داشت؛ ولی در عرف کشورهای دیگر این مسأله فقط در محافل علمی مطرح است و می‌دانیم مسائل فقهی بر محور موضوعات عرفی دور می‌زند؛ نه موضوعات خاصّ محافل علمی.

سؤال ۹۵- آیا به سرمایه ثابت طلا فروشان خمس تعلّق می‌گیرد؟

جواب: آری سرمایه خمس دارد؛ ولی یک بار که خمس بدهند کافی است، و بعداً فقط افزایش را حساب می‌کنند.

پس انداز و سپرده بانکیها

سؤال ۹۶- آیا پولی که به خاطر خریدن خانه، ازدواج، و مانند آن پس انداز و نگهداری می‌شود، مشمول خمس است؟

جواب: اگر سال بر آن بگذرد خمس دارد و در موارد ضروری حاکم شرع می‌تواند ارفاقهایی لحاظ کند.

سؤال ۹۷- شخصی مقداری پس انداز دارد که حاصل حقوق و

ص: ۶۵

اضافه کاری است آیا خمس دارد؟

جواب: خمس دارد.

سؤال ۹۸- مستأجرین باید مبلغی به عنوان ودیعه و سپرده به مالکین بدهند تا به آنها خانه اجاره دهند و گرنه، یا خانه را اجاره نمی‌دهند، یا مال الاجاره بیشتری طلب می‌کنند، آیا مبلغ ودیعه و سپرده که طبعاً سال بر آن می‌گذرد مشمول خمس است؟

جواب: مبلغ مذکور جزء مؤونه است و خمس ندارد؛ اما اگر آن را بازپس گرفت و

نیازی به آن نداشت احتیاط آن است که خمس آن را بدهد.

سؤال ۹۹- شخصی مبلغی را در بانک به عنوان پس انداز بلند مدت پنج ساله سرمایه گذاری می کند، پس از مدتی متوجه می شود که خمس آن مبلغ را نداده است. اگر بخواهد حساب را ببندد بانک سودهای متعلقه را کسر می نماید و به مقدار کمی تقلیل می دهد، آیا این شخص باید فوراً حساب بانکی را ببندد تا مبلغ خمس را جدا کند، یا می تواند در انتهای پنج سال خمس اصل مال و سود آن را با هم بدهد؟ آیا می تواند خمس مال را از پول دیگری پردازد تا حساب بانکی بسته نشود؟

جواب: مجاز است که خمس آن را از مال دیگری پردازد، و اگر مال دیگری ندارد به او اجازه می دهیم خمس خود را تا پایان مدت تأخیر بیندازد.

ص: ۶۶

سؤال ۱۰۰- لطفاً به دو سؤال زیر پاسخ دهید:

الف) آیا سپرده های بلند مدت بانکها که توسط بانک در گردش کاری می باشد مشمول خمس است؟

جواب: چنانچه خمس آن را نپرداخته باشد باید پردازد.

ب) بهره ای که به این پس انداز تعلق می گیرد، چه حکمی دارد؟

جواب: چنانچه شرط خاصی در مورد پس انداز نکرده باشید و خود آنها بهره ای بدهند؛ اشکالی ندارد، ولی خمس به آن تعلق می گیرد.

سؤال ۱۰۱- پدری در طول سال گاهی برای فرزندان خود مبلغی را پس انداز می کند، در واقع این پس انداز را به تملیک آنها درمی آورد، آیا به پس اندازهای فوق خمس تعلق می گیرد؟ در صورت تعلق، خمس آن بر عهده ولی است، یا فرزندان پس از بلوغ؟

جواب: چنانچه به فرزندان خود بخشیده، و اگر بالغ هستند به قبض ایشان داده، احتیاطاً

باید خود فرزندان خمس آن را بدهند، و اگر نابالغ هستند و مال تا سن بلوغ باقی باشد، بنابر احتیاط واجب خمس به آن تعلق می‌گیرد و فرزندان باید بپردازند.

سؤال ۱۰۲- کسی مقداری از پول خود را به صورت مضاربه سرمایه گذاری کرده است، اگر سال بر این پول، که اصل سرمایه است، بگذرد و همچنان با آن معامله کند، آیا خمس دارد؟

ص: ۶۷

جواب: اگر خمس آن پول را قبلاً داده، اصل پول خمس ندارد ولی آن مقدار از سود آن که تا پایان سال خمسی باقی می‌ماند خمس دارد. و اگر خمس اصل پول را نداده، باید خمس اصل و سود آن را بپردازد.

سؤال ۱۰۳- آیا به پولی که در بانک مسکن، جهت تهیه مسکن گذاشته می‌شود، و چندین سال می‌گذرد تا منزل آماده شود، خمس تعلق می‌گیرد؟

جواب: اگر پول را برای این گذارده که وام بیشتر بگیرد خمس دارد، و اگر پول پیش پرداخت مسکن است خمس ندارد.

سؤال ۱۰۴- شخصی مقداری پس انداز دارد که حاصل وام، حقوق و اضافه کاری است، آیا خمس دارد؟

جواب: آنچه وام بوده و اقساط آن را نپرداخته خمس ندارد و اما وامی که اقساط آن را پرداخته خمس دارد.

زراعت و باغداری و اشجار

مسأله ۱۰۵- اگر باغی احداث کند برای آن که بعد از بالا رفتن قیمتش بفروشد چنانچه وقت فروش آن رسیده باشد باید خمس آن را بدهد، ولی اگر قصدش این باشد که از میوه آن استفاده کند باید خمس میوه‌ها را بدهد و خمس خود باغ را هنگام فروش می‌دهد.

ص: ۶۸

مسأله ۱۰۶- درختانی را که برای استفاده از چوبشان پرورش می دهند وقتی موقع فروش چوب آنها رسید باید خمس آن را بدهند، هر چند نخواهند آنها را بفروشند، ولی اگر موقع فروش آنها نرسیده خمس ندارد هر چند سالها بگذرد.

سؤال ۱۰۷- آیا باغی که با پول مخمس خرید شده خمس دارد؟

جواب: باغ مزبور خمس ندارد ولی میوه‌ها خمس دارد و نسبت به قیمت اضافی در موقع فروش باید خمس آن را پردازد.

وسيله نقلیه و خودرو

سؤال ۱۰۸- آیا به ماشین سواری، موتورسیکلت و دوچرخه، خمس تعلق می گیرد؟

جواب: اگر وسیله کسب و کار نباشد و مورد نیاز و در شأن او و خانواده‌اش باشد، خمس ندارد.

سؤال ۱۰۹- آیا وسیله نقلیه مانند ماشین سواری و وانت که گاهی برای استفاده شخصی و گاهی برای باربری و اجرت و کسب و کار است، خمس دارد؟

جواب: به آن مقدار از سرمایه ماشین که با آن کار می کند، خمس تعلق می گیرد و به مقداری که جهت نیاز شخصی مورد استفاده قرار می گیرد و با موقعیت و شأن او تناسب دارد، خمس تعلق نمی گیرد مثلاً اگر شش ماه در طول سال با آن کار می کند و

ص: ۶۹

شش ماه برای نیازهای شخصی اش اختصاص دارد، باید نصف مبلغ آن را بابت خمس محاسبه کند.

سؤال ۱۱۰- اینجانب با حقوق کارمندی ماشین سواری تهیه کرده‌ام تا با آن کار کنم و از سودش زندگیم را اداره کنم، زیرا حقوق کارمندی برای این منظور کافی نیست، آیا به این ماشین خمس تعلق می گیرد؟

جواب: سرمایه خمس دارد مگر اینکه با پرداخت خمس آن هر چند بصورت اقساط نتواند با بقیه آن زندگی خود را اداره کند.

سؤال ۱۱۱- اینجانب اتومبیل سواری خود را که مورد نیازم بود دو سال پیش خریدم و اکنون فروخته و با پول آن اتومبیل نو و مدل جدید خریده‌ام و بقیه پول آن را نیز از درآمد سال پرداخت کرده‌ام آیا به آن خمس تعلق می‌گیرد؟

جواب: اگر خودروی جدید در شأن شما باشد، خمس ندارد.

سؤال ۱۱۲- آیا به پولی که برای تهیه خودروی مورد نیاز به حساب ریخته می‌شود و سال هم به آن می‌گذرد، خمس تعلق می‌گیرد؟

جواب: اگر به عنوان پیش خرید به حساب ریخته شود، خمس ندارد ولی چنانچه به صورت ودیعه باشد خمس دارد.

ص: ۷۰

اجناس و کالاها و وسایل

مسأله ۱۱۳- هرگاه چیزی از اموال او به خاطر شکستن و سوختن و سرقت و غیر آن از بین برود اگر در همان سال به آن احتیاج دارد می‌تواند آن را از منافع همان سال تهیه کند و خمس ندارد.

مسأله ۱۱۴- پولی را که خرج خریدن وسایل حرام می‌کند (مانند انگشتر طلا برای مرد و وسایل لهو و لعب) خمس دارد.

مسأله ۱۱۵- هر مالی که یک‌بار خمس آن را بدهند دیگر خمس به آن تعلق نمی‌گیرد، مگر این که رشد کند (مثلاً گوسفندی که خمس آن را داده چاق شود) یا قیمت آن اضافه شود.

مسأله ۱۱۶- کسانی که قبر یا کفن از قبل برای خود تهیه می‌کنند چنانچه سال بر آن

بگذرد خمس دارد، مگر اینکه قابل فروش نباشد.

مسئله ۱۱۷- وسایلی مانند اسباب آتش نشانی در جاهایی که بیم آتش سوزی است یا داروهای ضروری و کمکهای اولیه در خانه، جزء هزینه‌های زندگی محسوب می‌شود و خمس ندارد هر چند اتفاقاً در تمام سال از آنها استفاده نشود.

مسئله ۱۱۸- کتابهایی را که طلاب علوم دینی یا غیر آنها از درآمد کسب و کار می‌خرند چنانچه مورد نیازشان باشد خمس ندارد، ولی اگر فعلاً نیازی به آن ندارند و مقصودشان استفاده در آینده است خمس به آن تعلق می‌گیرد (اگر در تمام طول سال نیز از آن

ص: ۷۱

استفاده نکند، ولی وجود آن کتاب برای مواقع ضروری در کتابخانه لازم است، نیاز محسوب می‌شود).

مسئله ۱۱۹- اگر در اثنای سال وسایل مورد نیاز خود را بخرد خمس ندارد و اگر بعداً از آن وسایل بی‌نیاز شود خمس دادن آن لازم نیست، ولی احتیاط مستحب آن است که خمس این وسایل را بدهد.

مسئله ۱۲۰- اگر از درآمد کسب و کار آذوقه‌ای برای مصرف سالش خریده، چنانچه چیزی در آخر سال از آن زیاد بماند باید خمس آن را بدهد. و احتیاط این است که حتی اشیای کم‌اهمیت مانند مختصر مواد غذایی اضافی و امثال آن را هرچه هست حساب کند. و باید توجه داشت که اگر می‌خواهد قیمت آنها را بدهد باید قیمت همان آخر سال را در نظر بگیرد خواه کمتر از خرید باشد یا بیشتر.

سؤال ۱۲۱- پزشکان برای معاینه بیمار نیاز به وسایل پزشکی دارند. حکم خمس این وسایل، در موارد ذیل چگونه است؟

الف) در صورتی که این وسایل را نقداً خریداری کرده باشند.

ب) در صورتی که این وسایل را به صورت اقساطی خریداری کرده، و اقساط آن را به تدریج در ظرف چند سال می‌پردازند.

ج) در صورتی که مبلغی را قرض گرفته، و این وسایل را خریده، و ماهانه اقساط وام را می‌پردازند، و بر این سود هم تعلق گرفته باشد.

ص: ۷۲

د) وسایل مصرفی پزشکی، که برای بیماران استفاده می‌کنند، مثل لوازم پانسمان و تزریق و مانند آن.

جواب الف تا د: تمام این امور جزء سرمایه محسوب می‌شود.

آنچه از پول نقد تهیه شده، یا اگر اقساطی بوده قسط آن را پرداخته‌اند و سال بر آن گذشته، خمس دارد.

سؤال ۱۲۲- آیا به مواد مصرفی مورد نیاز، مانند مواد غذایی موجود در منزل، که مقداری از آن به مصرف رسیده و مقداری از آن در انتهای سال خمسی باقی می‌ماند، خمس تعلق می‌گیرد؟

جواب: تمام این‌ها خمس دارد، و می‌توان مبلغی بطور تخمین برای آنها در نظر گرفت، و به قیمت روز در بازار آزاد محاسبه می‌شود.

سؤال ۱۲۳- از آن جا که سیگار جزء مؤونه شرعی نیست، آیا باید خمس آن پرداخت شود؟

جواب: استعمال دخانیات و از جمله سیگار مطلقاً حرام است، و پولی که در این راه مصرف می‌شود، جزء مؤونه زندگی نیست.

سؤال ۱۲۴- اگر قبل از اتمام بافت قالی سال بر آن بگذرد و بعد از اتمام بافت، بدون این که سال بر آن بگذرد، آن را بفروشند و به مصرفی برسانند، خمس دارد؟
جواب: هرگاه پس از اتمام بافت سال خمسی بر آن نگذشته، خمس ندارد.

ص: ۷۳

سؤال ۱۲۵- شخصی قالی کهنه خود را تبدیل به یک قالیچه نموده که زیر پا انداخته نشده است، آیا به قیمت این فرش خمس تعلق می‌گیرد؟

جواب: قالیچه اگر مورد نیاز بوده خمس ندارد.

سؤال ۱۲۶- در شهر ما اکثر خانمها قالیباف هستند و در کنار خانه‌داری فرش نیز می‌بافند ولی معمولاً خرید لوازم فرش و همچنین فروش فرش و تصرف در پولش به عهده شوهر است و از آن جا که بافتن این فرشها چند سال طول می‌کشد تا تمام شود افراد سر سال خود چگونه حساب کنند؟ و اگر بعد از چند سال که فروخت و موقع وصول پول آن در سال بعد باشد بفرمایید جزء درآمد سالی که پول را وصول می‌کند حساب می‌شود یا به مجرد این که پول را وصول کرد باید خمس آن را پرداخت کند؟

جواب: فرش هنگامی که آماده فروختن شد جزء درآمد آن سال محسوب می‌شود که با گذشت سال خمسی اگر چیزی اضافه بماند باید خمس آن را پردازد.

سؤال ۱۲۷- چنانچه شغل و درآمد فرد از قالیبافی نباشد، بلکه قالی صرفاً جنبه کمک هزینه زندگی داشته باشد، آیا خمس دارد؟

جواب: فرقی نمی‌کند، اگر سال بر آن گذشته باشد خمس دارد.

سؤال ۱۲۸- کسی احتیاج به لباس و فرش دارد، ولی پشمی که در دسترس دارد کم است، به همین جهت چند سال پشم را جمع کرده

ص: ۷۴

و لباس و فرش درست می‌کند، آیا به این پشم که سال بر آن گذشته خمس تعلق می‌گیرد؟

جواب: اگر برای لباس و مانند آن کنار گذاشته و تهیه لباس جز از این راه میسر نیست، خمس ندارد.

سؤال ۱۲۹- آیا اگر از پولی که خمس آن را داده‌ایم، لباسی بخریم ولی از آن لباس در

طول سال استفاده نکنیم، باید یکبار دیگر خمس آن را بدهیم؟
 جواب: در صورتی که مورد نیازتان نبوده و ترقی قیمت داشته، باید خمس ترقی قیمت آن را بدهید.

سؤال ۱۳۰- چیزی را که انسان لازم دارد، مانند تمبر، پاکت و غیره، اگر برای نیاز بلند مدت تهیه کند و یک سال از خرید باقیمانده، یا خرید همه آنها بگذرد، در صورتی که از نظر عقلی تهیه آن برای استفاده تدریجی معقول باشد، آیا خمس بر آنچه یک سال از خرید آن گذشته تعلق می‌گیرد؟
 جواب: احتیاط آن است که خمس آن را بدهد.

سؤال ۱۳۱- این جانب در کارخانجات مخابراتی مشغول به کار می‌باشم و در وقت اضافی اقدام به طراحی و ساخت تعدادی ابزار نموده و از آنها درآمد خوبی به دست می‌آورم، با توجه به این که ابزارهای فوق باید با دستگاه اجاره‌ای تکمیل شده و قطعه تولید نماید، آیا به آنها خمس تعلق می‌گیرد؟

جواب: چنانچه با دادن خمس آنها مشکلی برای زندگی شما
 ص: ۷۵

پیدا نشود، باید خمس آن را بدهید.

سؤال ۱۳۲- آیا به پول حاصل از فروش وسایل زندگی خمس تعلق می‌گیرد؟
 جواب: آنچه از طریق فروش وسایل زندگی بدست آید خمس ندارد.

سؤال ۱۳۳- در گذشته از روی علاقه و بدون قصد فروش، تمبر یادگاری جمع می‌کردم، حال قصد فروش آنها را دارم، آیا بعد از فروش به پولش خمس تعلق می‌گیرد؟ و اصولاً آیا خود تمبر یادگاری خمس دارد؟

جواب: بعد از فروش، اگر تا آخر سال خمسی خرج نشود، خمس دارد.

سؤال ۱۳۴- آیا بر هیزمهایی که برای سوخت و مصارف دیگر ذخیره می‌شود خمس تعلق می‌گیرد؟

جواب: آنچه برای مصارف سوخت و سایر مصارف آن سال است خمس ندارد و آنچه برای سالهای آینده است خمس دارد.

سؤال ۱۳۵- در رساله توضیح المسائل فرموده‌اید: «وسایل مورد نیاز که در اثنای سال می‌خرد، اگر بعداً از آنها بی‌نیاز شود، خمس ندارد»، آیا کتاب داستانی که شخص می‌خرد و یک بار می‌خواند و دیگر به درد او نمی‌خورد، خمس دارد؟
جواب: خمس ندارد.

ص: ۷۶

سؤال ۱۳۶- شخصی پارچه چادری تهیه نموده، ولی به خاطر مشغله کاری، یا علل دیگر، نتوانسته آن را برای دوختن به خیاط بدهد، و اکنون سال خمسی او فرا رسیده است، آیا خمس این چادر را باید پردازد؟

جواب: در صورتی که نیاز به آن داشته، هر چند اتفاقاً آماده مصرف نشده، خمس ندارد.

سؤال ۱۳۷- آیا داشتن موبایل که از آن برای ارتباط با منزل و دوستان استفاده می‌شود، مشمول حکم خمس است؟
جواب: خیر.

زمین و ملک و باغ (مستغلات)

مسأله ۱۳۸- کسی که نیاز به خانه ملکی دارد آنچه را صرف خرید خانه می‌کند خمس ندارد، ولی اگر درآمد سالش برای خرید خانه کفایت نکند و مجبور باشد چند سال پس انداز کند تا قادر بر تهیه خانه شود پولهایی که سال بر آنها گذشته خمس دارد، اما اگر مثلاً زمین خانه را در اثنای سال اول بخرد و مصالح ساختمانی را در اثنای سال بعد و اجرت بنا را در سال سوم بدهد هیچ کدام خمس ندارد.

سؤال ۱۳۹- شخصی بیست سال قبل سرقفلی مغازه‌ای را به مبلغ صد هزار تومان خریده و خمس آن را پرداخته و اکنون آن را به

ص: ۷۷

مبلغ پانزده میلیون تومان فروخته است، با توجه به تورّم و پایین آمدن ارزش پول آیا خمس به آن تعلق می‌گیرد؟

جواب: به مازاد بر یک صد هزار تومان خمس تعلق می‌گیرد.

سؤال ۱۴۰- وقتی شوهرم فوت کرد خانه‌ای حدود هشتاد متر داشتم که آن هم در طرح خیابان بود، با کار و زحمت فراوان، در حالی که سه کودک یتیم داشتم، بطور اقساط زمینی خریدم و اکنون آن زمین را به قیمت دو میلیون تومان فروخته و قصد دارم با مقداری از این پول به حج بیت الله الحرام رفته و بقیه را در بانک بگذارم و از سود آن زندگی خود را بگذرانم تا محتاج فرزندان و خلق روزگار نشوم، آیا به این پول خمس تعلق می‌گیرد؟

جواب: اگر زمین را برای خانه مسکونی خریده‌اید و بعداً ناچار به فروش آن شدید خمس ندارد، در غیر این صورت خمس دارد؛ ولی می‌توانید با یکی از نمایندگان ما دستگردان کنید تا به شما ارفاق کند و تخفیف بدهد.

سؤال ۱۴۱- آیا می‌توان املاک مشمول خمس را بر مبنای پول زمان خرید محاسبه نمود؟

جواب: خمس بر اساس قیمت فعلی است؛ ولی اگر برای پرداخت کننده مشکل و سنگین باشد، می‌توان به قیمت سابق محاسبه کرد؛ مشروط بر این که هرگاه ملک را بفروشد، خمس تفاوت را بدهند.

ص: ۷۸

سؤال ۱۴۲- یک منزل مسکونی ساخته‌ام که یک سوم پول آن غیر مخمس، و یک

سوم آن قرض مضاربه‌ای، و یک سوم آن وام می‌باشد، آیا در صورت فروش خمس به آن تعلق می‌گیرد؟ اگر آن را با زمین معامله کنم و اضافی آن را خرج خودش کنم چگونه؟ اگر از پول فروش آن بلافاصله زمین خریده و اقدام به ساخت کنم چگونه؟

جواب: نسبت به غیر مخمس خمس تعلق می‌گیرد.

سؤال ۱۴۳- من مقداری پول به صاحبخانه‌ام به عنوان قرض الحسنه (برای رهن منزل) داده‌ام، آیا سر سال باید خمس آن را بدهم؟

جواب: تا زمانی که برای رهن به آن نیاز دارید، خمس ندارد.

سؤال ۱۴۴- چند سال است که مشغول ساختن منزل مسکونی هستم. پول زمین را یکجا پرداخته، و بقیه کارهایش را به تدریج انجام داده‌ام، حکم خمس آن را بیان فرمایید.

جواب: در صورتی که مبلغ اولیه از درآمد همان سال بوده خمس ندارد؛ اما اگر از درآمد سالهای قبل بوده خمس دارد؛ ولی بقیه را که تدریجاً ساخته‌اید، مشمول خمس نیست.

سؤال ۱۴۵- طبق فتوای امام راحل (قدس سره) به قیمت منزل مسکونی خمس تعلق می‌گیرد؛ هر چند وسط سال خمسی آن را بفروشد و سال بر پول آن نگذرد، آیا برای کسانی که مقلد معظم له هستند؛ راه حلی وجود دارد که از خمس آن معاف باشند و آن را در

ص: ۷۹

جای دیگری منزل خریداری کنند؟

جواب: در این مسأله، می‌توانند از دیگری تقلید کنند و ما معتقدیم که در فرض بالا خمس واجب نیست.

سؤال ۱۴۶- شخصی برای احیای زمین موات نهری کشیده و قسمتی از آن زمین را قبل از گذشتن سال احیا نموده است. آیا به این زمین خمس تعلق می‌گیرد؟ حکم قسمت دیگر آن زمین که بعد از گذشتن سال احیا نموده چیست؟

جواب: آن قسمت که قبل از گذشتن سال احیا نموده، مشمول خمس است و بقیه در آینده مشمول خمس می شود.

سؤال ۱۴۷- زمینی در حدود سی سال قبل جهت تأمین مسکن مجاناً به گروهی از فرهنگیان واگذار شد، اما از آنجا که به خاطر موقعیت زمین مذکور، تا سالها امکان احداث ساختمان مسکونی در آن نبود، مالکان آن به ناچار پس از چند سال اقدام به خرید منزل مسکونی نمودند، حال اگر زمین مذکور به فروش برسد یا تبدیل به ساختمان شود، پول حاصل از آن خمس دارد؟

جواب: احتیاط واجب آن است که خمس آن پرداخت شود.

سؤال ۱۴۸- خانه مسکونی که در گذشته به قیمت ناچیزی خریده‌ام، اکنون بسیار گران شده است آیا مازاد قیمت آن خمس دارد؟

جواب: خانه مسکونی هر اندازه هم قیمتش بالا برود خمس ندارد.

ص: ۸۰

سؤال- آیا به پول حاصل از فروش زمین و خانه خمس تعلق می گیرد؟

جواب: چنانچه خانه مورد نیاز برای سکونت و یا زمین مورد نیاز برای منزل مسکونی بوده، حتی بعد از فروش خمس ندارد.

احشام و حیوانات

مسأله ۱۴۹- ماهی و حیوانات دیگری که از دریا می گیرند خمس ندارد، ولی جزء درآمد کسب حساب می شود که اگر در آخر سال چیزی از آن یا قیمت آن اضافه بماند خمس دارد.

مسأله ۱۵۰- هرگاه کسی حیوانی بخرد و در شکم آن مالی پیدا شود، چنانچه احتمال دهد مال فروشنده است بنابر احتیاط واجب باید به او خبر دهد و اگر معلوم شود مال او

نیست باید به ترتیب از صاحبان قبلی سؤال کند، چنانچه معلوم شود مال هیچ یک از آنان نیست مال خود او می شود و احتیاط مستحب آن است که خمس آن را شبیه خمس معدن بدهد خواه به اندازه نصاب باشد یا نه.

مسئله ۱۵۱- هرگاه کسی ماهی خریداری کند و گوهری در دل آن بیابد مال خود اوست، نه مال صیادی که قبلاً آن را صید کرده و به دیگری فروخته و نه مال فروشندگان قبل از او و احتیاط مستحب آن است که خمس آن را بدهد.

مسئله ۱۵۲- حیواناتی که برای استفاده از کودکان نگهداری

ص: ۸۱

می شود، جزء سرمایه است و خمس دارد.

مسئله ۱۵۳- اگر گوسفندی که خمسش را داده چاق شود و از سال خمسی بگذرد، باید خمس آنچه زیاد شده بعد از فروش بدهد.

سؤال ۱۵۴- شخصی تعداد ۱۷۱ رأس گوسفند دارد، آیا خمس به آنها تعلق می گیرد یا زکات؟

جواب: در صورتی که شرایط زکات در آنها بوده اول باید زکات گوسفندان را بدهد، و چنانچه در آخر سال چیزی از مخارج سال اضافه بماند باید خمس آن را نیز بپردازد. سؤال ۱۵۵- در منطقه ما بعضی از خانواده‌ها دارای حدود ۱۰۰ الی ۲۰۰ رأس گوسفند هستند که به وسیله آنها امرار معاش می کنند، آیا خمس به آنها تعلق می گیرد؟

جواب: خمس به سرمایه تعلق می گیرد و آنچه نوشته‌اید شکل سرمایه دارد، ولی اگر با کمتر از آن مقدار سرمایه، زندگی او اداره نشود از خمس معاف است.

سؤال ۱۵۶- آیا حیوانات اهلی چون گاو و گوسفند خمس دارند؟

جواب: چنانچه از شیر و پشم و مانند آن برای مصارف شخصی استفاده می کنند خمس

ندارد. و اگر تنها برای کود زراعت و خرد کردن خرمن است حکم سرمایه و ابزار کار دارد و همچنین اگر از آنها به عنوان بهره برداری کسبی استفاده می کنند.

ص: ۸۲

قرض و وام

مسأله ۱۵۷- اگر انسان چیزی را به عنوان وام از دیگری بگیرد خمس ندارد.

مسأله ۱۵۸- هرگاه در ابتدای سال برای مخارج خود قرض کند و قبل از تمام شدن سال منفعتی ببرد می تواند مقدار قرض خود را از آن منفعت کسر نماید و اگر در تمام سال منفعتی نبرد و برای مخارج خود قرض نماید می تواند قرض خود را از منافع سالهای بعد ادا کند.

مسأله ۱۵۹- قرضهایی که بر ذمه انسان آمده خواه برای هزینه زندگی باشد یا خسارت و غرامت و یا غیر اینها، می تواند از درآمد سال آنها را ادا کند، ولی قرضهایی را که به اقساط می پردازد فقط قسطهایی را که در آن سال باید پردازد جزء مخارج آن سال محسوب می شود.

مسأله ۱۶۰- اگر برای زیاد کردن مال یا خریدن ملکی که به آن احتیاج ندارد قرض کند نمی تواند آن قرض را از منافع سال کم کند، ولی اگر مالی را که قرض کرده یا چیزی را که از قرض خریده به علتی از بین برود و ناچار شود قرض خود را بدهد می تواند از منافع و درآمدهای آن سال، قرض خود را ادا کند.

سؤال ۱۶۱- این جانب بدون داشتن خانه شخصی رنج می برم و بدون وام قدرت خرید خانه ندارم بدین جهت با دریافت وام دولتی (و یا شخصی) خانه ای خریده ام آیا در مبدأ سال خمسی به

ص: ۸۳

مازاد بر مایحتاجم خمس تعلق می گیرد و آیا به هنگام پرداخت اقساط بانکی و یا شخصی تخمیس قسطها را واجب می دانید؟

جواب: تخمیس قسطها واجب نیست اما زاید بر قسطها اگر داشته باشید خمس دارد. سؤال ۱۶۲- شخصی از صندوق قرض الحسنه وام چهارساله ای دریافت می کند و در مدت سه سال و نیم اقساط آن را می پردازد، در آخر سال که حساب خود را می رسد حدود پنج هزار تومان پس انداز و مبلغ بیست هزار تومان بدهی دارد، آیا می تواند بدهی مزبور را کسر نماید، یا این که پنج هزار تومان مشمول خمس است؟

جواب: چنانچه اقساط وجه فعلی را پرداخته باشد، وجه موجود خمس دارد؛ ولی اگر بدهی دارد می تواند از آن کم کند.

سؤال ۱۶۳- دانشگاهها پولی به عنوان قرض (بورسیه) به دانشجویان می دهند و بعداً به تدریج پس می گیرند، آیا این پول خمس دارد؟

جواب: خمس ندارد.

سؤال ۱۶۴- از دانشگاه وام گرفته ام، و پنج سال دیگر این وام را از من پس می گیرند. و به عبارتی من الان به آنها بدهکار هستم. آیا سر سال خمسی که می رسد، می توانم مقادیر فوق را از موجودی کسر نمایم؟ یا پنج سال بعد که قسط آن قرضها را دادم جزء مؤونه همان سال محسوب می شود، و باید سر سال خمسی پنج سال بعد آن

ص: ۸۴

مقادیر را به موجودی اضافه نمایم؟

جواب: اقساط مذکور جزء مؤونه همان سالی محسوب می شود که پرداخت می گردد. سؤال ۱۶۵- اگر شخصی چهار ماه قبل از این که حساب سالش برسد پولی را که کار کرده به شخصی قرض بدهد و بعد از دو سال شخص قرض گیرنده بدهی اش را بپردازد

آیا مدّت دوسالی که بر این پول گذشته، خمس به این پول تعلق می‌گیرد؟
جواب: بعد از وصول طلب باید خمس آن را داد.

جهیزیه

مسأله ۱۶۶- در میان بسیاری از خانواده‌ها معمول است که جهیزیه دختران را تدریجاً تهیه می‌کنند، چنانچه سال بر آن جهیزیه بگذرد خمس آن واجب است ولی در مناطقی که اگر جهیزیه را قبلاً تهیه نکنند عیب است و یا این که تهیه آن جز به صورت تدریجی مشکل است، خمس ندارد.

سؤال ۱۶۷- کسانی که از نظر موقعیت مالی ضعیف هستند، آیا می‌توانند برای مخارج ازدواج پسر، یا برای تهیه جهیزیه دخترشان، پس انداز کنند؟
جواب: خمس به آن تعلق می‌گیرد؛ اما اگر زیاد در زحمت باشد ما خمس آن را به آنها می‌بخشیم.

سؤال ۱۶۸- افراد مجرد از درآمد بین سال به مرور زمان لوازم

ص: ۸۵

ازدواج تهیه می‌کنند؛ چون در وقت حاجت، تمکن تهیه آن را ندارند، آیا این وسایل خمس دارد؟

جواب: در صورتی که این کار در میان مردم رایج باشد و به صورت هزینه معمولی درآید، خمس ندارد.

سؤال ۱۶۹- شخصی لباس یا وسیله دیگری برای جهیزیه فرزندش می‌خرد. پس از گذشت چند سال آن را از جهیزیه بر داشته و به عنوان هدیه به فرزند دیگرش می‌دهد، یا در مصارف ضروری‌تر هزینه می‌کند. آیا پرداخت خمس آن واجب است؟
جواب: خمس ندارد.

سؤال ۱۷۰- با توجه به این که پدرم جهیزیه مرا تدریجاً و از درآمد بین سالش تهیه

کرده، چنانچه برخی از اقلام جهیزیّه فعلاً مورد نیاز نباشد، آیا پرداخت خمس آن بر من لازم است؟

جواب: هرگاه واقعاً مقداری از آن زائد بر نیاز بوده باشد خمس دارد، بنابر احتیاط واجب.

سؤال ۱۷۱- دختری شاغل و در سن ازدواج می‌باشم، بر خلاف آنچه در بین مردم متداول است، من به تدریج جهیزیّه‌ام را تهیه نمی‌کنم، بلکه پولی که هر ماه بدست می‌آورم را تبدیل به طلا نموده و نگهداری می‌کنم، تا به هنگام نیاز جهیزیّه را یکجا تهیه کنم، تا هم نیازی به حفظ و نگهداری نداشته باشد، و هم مدّ روز باشد. آیا به این پس اندازها خمس تعلق می‌گیرد؟

جواب: آری به اینها خمس تعلق می‌گیرد، ولی چنانچه در

ص: ۸۶

زحمت باشند ما به اینگونه افراد اجازه می‌دهیم خمس آن را بر ذمه بگیرند و هنگام توانایی بپردازند.

سؤال ۱۷۲- چنانچه پدری که -نعوذ بالله- ثروتش از راه حرام بدست آمده، جهیزیّه‌ای برای دخترش تهیه کند، آیا دختر می‌تواند از آن استفاده کند؟ راه پاک کردن آن چیست؟

جواب: اگر یقین ندارد که از مال حرام است، برای او اشکالی ندارد. و اگر یقین دارد، چنانچه مقدار حرام و صاحبانش شناخته شده نیستند، واجب است خمس آن را بپردازد، و بقیه پاک می‌شود.

بخشش، هدیه و جایزه

مسأله ۱۷۳- اگر کسی چیزی را به او ببخشد و از مخارج سالش زیاد آید احتیاط واجب آن است که خمس آن را بپردازد.

مسئله ۱۷۴- اگر چیزی که خمس آن را نداده به دیگری ببخشد مقدار خمس آن ملک او نمی‌شود.

مسئله ۱۷۵- جوایزی که به پس اندازها تعلق می‌گیرد اگر قراردادی میان پس انداز کننده و بانک یا صندوق نباشد حلال است و بنابر احتیاط واجب با گذشتن سال خمس آن واجب می‌شود، این در صورتی است که پس انداز کننده خود را طلبکار جایزه نداند، بلکه بانک تنها برای تشویق پس انداز کنندگان جایزه را بدهد.

سؤال ۱۷۶- آیا هدیه خمس دارد؟

جواب: بنابر احتیاط واجب خمس به آن تعلق می‌گیرد.

ص: ۸۷

سؤال ۱۷۷- آیا هبه پدر به فرزند نابالغ خمس دارد؟

جواب: احتیاط واجب آن است که اگر پدری به فرزند نابالغ خود چیزی ببخشد فرزند پس از بلوغ خمس آن را پردازد.

سؤال ۱۷۸- آیا خانه‌ای که پدرم به من بخشیده و خود نیز مقداری خرج آن کرده‌ام متعلق خمس است؟

جواب: چنانچه خانه‌ای که پدر به شما بخشیده مورد نیاز برای سکونت بوده است

خمس ندارد، ولی احتیاط این است که خمس مبلغی را که کار کرده بودید پردازید.

سؤال ۱۷۹- آیا به پولی که پدر و مادر به فرزندانشان، به عنوان بخشش یا هزینه تحصیل می‌دهند، با گذشت سال خمس تعلق می‌گیرد؟

جواب: چنانچه تملیک کرده باشند و اضافه از هزینه سال آنها باشد، بنابر احتیاط واجب خمس دارد.

سؤال ۱۸۰- آنچه بعضی از فقها از جمله مرحوم امام قدس سره فرموده‌اند که در هدیه

خمس نیست آیا تملیک‌های کلان اعم از زمین و خانه و مغازه و اتومبیل و را نیز شامل

می شود و یا آنها حساب دیگری دارند؟

جواب: فرقی بین هبه کلان و غیر کلان نیست، ولی طبق فتوای ما همه اینها بنابر احتیاط واجب خمس دارد.

سؤال ۱۸۱- آیا به پول کسانی که خمس اموال خود را نمی پردازند و به مساجد و یا حسینیه ها کمک می کنند، خمس تعلق می گیرد؟

ص: ۸۸

جواب: اگر در همان سال درآمد، هدیه کنند خمس ندارد، و اگر یقین دارید که آن پول غیر مخمس است، باید خمس آن را داد و سپس مصرف کرد؛ ولی برای این که مؤمنین در زحمت نیفتند ما در این گونه موارد اجازه می دهیم آن خمس را در همان مسجد یا حسینیه مصرف کنند.

سؤال ۱۸۲- آیا شخص مکلف می تواند قبل از رسیدن سال، اموال خود را به قصد فرار از خمس به همسرش، یا شخص دیگری ببخشد؟

جواب: چنانچه واقعاً ببخشد و این مقدار بخشش در شأن او باشد خمس به او تعلق نمی گیرد؛ ولی از فضیلتی محروم شده است.

سؤال ۱۸۳- کسی به منظور فرار از خمس، قبل از سال خمسی پولش را به کسی می بخشد تا بعد از سال خمسی آن شخص دوباره همان پول را به او ببخشد، آیا این کار باعث ساقط شدن خمس است؟

جواب: اشکال دارد و خمس ساقط نمی شود (بنابر احتیاط واجب).

سؤال ۱۸۴- چنانچه پدری که -نعوذ بالله- ثروتش از راه حرام بدست آمده، هدیه ای به او بدهد، آیا دختر می تواند از آن استفاده کند؟ راه پاک کردن آن چیست؟

جواب: اگر یقین ندارد که از مال حرام است، برای او اشکالی

ص: ۸۹

ندارد. و اگر یقین دارد، چنانچه مقدار حرام و صاحبانش شناخته شده نیستند، واجب است خمس آن را پردازد، و بقیه پاک می‌شود.

حقوق و مزایا

مسئله ۱۸۵- حقوق بازنشستگی و یا مبلغی که به عنوان بازخرید کار داده می‌شود جزء درآمد همان سال محسوب می‌گردد و اگر چیزی از آن تا آخر سال باقی نماند خمس ندارد، اما اگر اضافه بماند خمس دارد.

سؤال ۱۸۶- از طرف بنیاد شهید حقوقی به خانواده محترم شهدا پرداخت می‌شود و عده‌ای از خانواده‌ها هزینه زندگیشان از سوی دیگر تأمین می‌شود، آیا به این حقوق خمس تعلق می‌گیرد؟

جواب: بنابر احتیاط لازم در سر سال خمس مازاد را بدهند.

سؤال ۱۸۷- آیا حق التّولیه متولّی، که در آخر سال بابت انجام امور تولیتی به او می‌دهند، خمس دارد؟

جواب: آری مشمول خمس است.

سؤال ۱۸۸- یک سال و نیم است به استخدام سازمان بهزیستی درآمده و ماهیانه حقوق می‌گیرم، با توجه به این که مجرد و در خانه پدری هستم، حقوق ماهیانه‌ام را در حساب کوتاه مدت بانکی به صورت پس انداز جمع نموده‌ام؛ آیا به این پس انداز خمس تعلق می‌گیرد؟

جواب: آری، خمس تعلق می‌گیرد؛ ولی در صورت نیاز مبرم

ص: ۹۰

به شما اجازه می‌دهیم پرداخت خمس را به تأخیر بیندازید.

سؤال ۱۸۹- آیا به مبالغی که شخص بیمه شده در طول چندین سال به شرکت بیمه

پرداخت می کند، و بعداً به تدریج به عنوان حقوق ماهیانه به وی پرداخت می شود،
 خمس تعلق می گیرد؟

جواب: خمس تعلق نمی گیرد؛ مگر این که چیزی از هزینه سال او اضافه بماند.

ارث

مسئله ۱۹۰- اموالی که به عنوان ارث به انسان می رسد مشمول خمس نیست، مگر
 این که بداند شخص میت خمس آن را نداده، یا به خاطر سایر اموالش بدهکار خمس
 است.

مسئله ۱۹۱- اگر از کسی ارثی به انسان رسد که خویشاوندی دوری با او دارد و
 اطلاعی از چنین خویشاوندی و انتظاری درباره چنین ارثی نداشته، احتیاط واجب آن
 است که خمس آن را پردازد.

سؤال ۱۹۲- اگر ارثیه ای را که متعلق خمس نیست بفروشند و تبدیل به نقد کنند آیا بعد
 از تبدیل مشمول خمس خواهد بود؟
 جواب: مشمول خمس نیست.

سؤال ۱۹۳- خانمی زمین موروثی پدری را فروخته و پول آن را هزینه کرده، آیا در
 صورت گذشتن یک سال یا بیشتر بر زمین یا پول زمین، خمس به آن تعلق می گیرد؟
 جواب: ارث مشمول خمس نیست؛ مگر این که قیمت زمین از

ص: ۹۱

زمانی که مال الارث به او منتقل شده، افزایش یافته باشد که به افزایش آن خمس تعلق
 می گیرد، اما اگر قبل از گذشتن سال آن را هزینه کرده، در این صورت چیزی بر او
 نیست.

سؤال ۱۹۴- این جانب ملک موروثی پدری را فروخته و جهت تحصیل فرزندانم در
 شهر، منزلی خریداری نموده ام آیا به پول به دست آمده از فروش ملک ارث پدری

خمس تعلق می‌گیرد و در صورت تعلق، آیا مجاز هستیم به صوت اقساط پردازم؟
 جواب: اگر آن ملک بعد از فوت پدر ترقی نکرده خمس ندارد و اگر ترقی کرده
 احتیاط واجب آن است که خمس تفاوت قیمت را بدهید. و مانعی ندارد به صورت
 اقساط پردازید.

وقف

مسئله ۱۹۵- هرگاه ملکی را بر افراد معینی، مثلاً اولاد خود وقف نماید، چنانچه آن
 ملک درآمدی داشته باشد و از مخارج سال آنها زیاد بیاید باید خمس آن را بدهند.
 سؤال ۱۹۶- اگر ملکی را برای افراد معین، مثلاً فرزندان خود، وقف کند خمس دارد؟
 جواب: هرگاه قبل از گذشتن سال خمسی وقف کند، خمس ندارد.

ص: ۹۲

حج و زیارت

مسئله ۱۹۷- هزینه سفر حج یا زیارتهای مستحبی اگر از درآمد همان سال باشد خمس
 ندارد و اگر ناچار باشد از چند سال قبل اسم نویسی کند و هزینه را بدهد، جزء مخارج
 همان سالش محسوب می‌شود و خمس ندارد، نه در آن سال و نه در سالهای بعد.
 سؤال ۱۹۸- کسی که حساب سال ندارد، و خمس نمی‌پردازد، آیا شرعاً می‌تواند فقط
 مقداری از اموال را مخمس کند و به حج برود؟

جواب: این کار جایز است؛ ولی اگر می‌خواهد از حج خود به طور کامل نتیجه بگیرد
 تمام اموال خود را پاک کند.

سؤال ۱۹۹- شخصی مبلغی پول جهت تشرّف به زیارت خانه خدا در بانک و دیعه
 گذاشته است، آیا به آن پول خمس تعلق می‌گیرد؟

جواب: خمس ندارد.

دیه

سؤال ۲۰۰- آیا پولی که به عنوان دیه خون گرفته شده با گذشت سال خمس به آن تعلق می‌گیرد؟

جواب: دیه خمس ندارد.

مهریه

مسأله ۲۰۱- به شیربها و مهریه خانم‌ها خمس تعلق نمی‌گیرد.

ص: ۹۳

مسأله ۲۰۲- اگر مهر زن عین خارجی نبوده و چیزی در ذمه شوهرش باشد مثلاً مهر او ۱۴ سکه بهار آزادی در ذمه شوهرش باشد، اگر افزایش قیمت پیدا کند مشمول خمس نیست، اما اگر مهر او عین خارجی باشد مثلاً دو دانگ از فلان زمین و یا ۱۴ سکه‌ای که شوهر برای او خریده و یا به او تحویل داده، در آن زمان که مهر او می‌گردد، مشمول خمس نیست اما به مازاد قیمت آن در سال بعد خمس تعلق می‌گیرد.

سکه، طلا و اشیای زینتی

مسأله ۲۰۳- سکه بهار آزادی جزء مؤونه و هزینه زندگی شمرده نمی‌شود، از این رو سر سال به آن خمس تعلق می‌گیرد.

مسأله ۲۰۴- زیور آلات زنانه اگر بعد از گذشتن سن و سالی از زن، مورد نیازش نباشد خمس به آن تعلق نمی‌گیرد، ولی احتیاط مستحب آن است که خمس این زیورآلات را بدهد.

مسأله ۲۰۵- لباسهای متعدّد و همچنین انگشتر و زیور آلات و وسایل مختلف زندگی، اگر همه آنها مورد نیاز و در حدّ شأن باشد و از درآمد همان سال تهیه شده باشد خمس

ندارد، ولی اگر زاید بر نیاز و شأن باشد، مقدار زیادی، خمس دارد.
سؤال ۲۰۶- اگر خانمی دارای طلای ساخته شده برای زینت باشد و بعضی از آن هدیه باشد و سال بر آن بگذرد، آیا خمس دارد؟

ص: ۹۴

جواب: چنانچه زینت آلات مزبور مورد نیاز یا در حد شأن او بوده باشد خمس ندارد.
سؤال ۲۰۷- آیا به پول حاصل از فروش طلاجات خمس تعلق می‌گیرد؟
جواب: آنچه از طریق فروش طلاجات زینتی و مورد مصرف بدست آید خمس ندارد.
سؤال ۲۰۸- آیا اشیای زینتی (مانند قاب عکس) که در حد شأن خانواده است، ولی نداشتن آن نقص محسوب نمی‌شود، مشمول خمس است؟
جواب: لوازم زندگی اگر در حد شأن باشد خمس ندارد.

سؤال ۲۰۹- مجبور شدم برای حل مشکلی از مشکلات زندگی، زینت آلاتم را بفروشم، ولی اکنون بیش از یک سال پول آن نزد من است، آیا این پول مشمول خمس است؟

جواب: مشمول خمس نیست. سؤال ۲۱۰- آیا به انگشتر طلا برای مرد خمس تعلق می‌گیرد؟

جواب: پولی که در راه حرام صرف شود، جزء مؤونه و هزینه زندگی حساب نشده و باید خمس آن پرداخت شود.

ص: ۹۵

سایر موارد مشمول خمس

۲. معدن

مسأله ۲۱۱- واجب است خمس چیزی را که از معادن طلا، نقره، سرب، آهن، مس، زغال سنگ، نفت، گوگرد، فیروزه، نمک و معدنهای دیگر و انواع فلزات به دست می آورند بدهند و احتیاط واجب آن است که نصاب معینی در آن نیست، یعنی آنچه را از معدن استخراج می کنند کم باشد یا زیاد خمس دارد.

مسأله ۲۱۲- گچ و آهک و گل سرخ و مانند آن اگر به آنها معدن گفته شود باید خمس آن را بدهد، همچنین انواع سنگها.

مسأله ۲۱۳- معدن، خواه روی زمین باشد یا زیر زمین، در زمین ملکی باشد یا در جایی که مالک ندارد، استخراج کننده آن مسلمان باشد یا غیر مسلمان، بالغ باشد یا غیر بالغ، در تمام این صورتها باید خمس آن پرداخته شود و در صورتی که کودک باشد، ولی او می پردازد.

مسأله ۲۱۴- مخارج و هزینه استخراج معدن و تصفیه آن (در

ص: ۹۶

صورتی که احتیاج به تصفیه داشته باشد) و همچنین اجاره ای که جهت معدن می پردازد از آن کم می شود و باقیمانده خمس دارد، ولی مخارج سال از درآمد معدن کسر نمی شود.

مسأله ۲۱۵- اگر چند نفر چیزی را از معدن استخراج کنند باید بعد از کم کردن مخارج، خمس آن را بدهند، خواه کم باشد یا زیاد (بنابر احتیاط واجب).

مسأله ۲۱۶- اگر معدنی را که در ملک دیگری است استخراج کند، آنچه از آن به دست می آید مال صاحب آن زمین است و چون صاحب ملک برای بیرون آوردن آن خرجی نکرده، باید خمس تمام آنچه از معدن استخراج شده بدهد، ولی اگر این کار به دستور او انجام گرفته هزینه آن بر عهده اوست و از درآمد معدن کم می شود.

مسأله ۲۱۷- هرگاه معدن از معادن بزرگ و در اراضی مباح یا ملکی باشد، حاکم شرع

(مجتهد عادل) حق دارد بر اخراج و صرف آن در مصارف مسلمین نظارت کند، در این صورت استخراج کنندگان باید نظر حاکم شرع را رعایت کنند.
مسئله ۲۱۸- اگر حکومت اسلامی معدنی را استخراج کند خمس به آن تعلق نمی‌گیرد.
ص: ۹۷

۳. گنج

مسئله ۲۱۹- «گنج» مالی است که در زیر زمین، یا کوه، یا دیوار، یا درون درخت پنهان کرده باشند و در عرف به آن گنج گویند.

مسئله ۲۲۰- اگر انسان در زمینی که ملک کسی نیست گنجی پیدا کند و مالک آن گنج به هیچ وجه شناخته نیست مال خود اوست و باید خمس آن را بدهد. و نیز اگر در زمینی که از دیگری خریده گنجی پیدا کند و بداند مال کسانی که قبلاً مالک آن زمین بوده‌اند نیست، مال خود او می‌شود و باید خمس آن را بدهد، ولی اگر احتمال می‌دهد که مال یکی از آنان است، بنابر احتیاط واجب باید به مالک قبلی اطلاع دهد چنانچه معلوم شود مال او نیست به کسی که پیش از او، مالک آن زمین بوده اطلاع می‌دهد و به همین ترتیب به تمام کسانی که پیش از او مالک زمین بوده‌اند و آنها را می‌شناسد خبر می‌دهد، اگر معلوم شود مال هیچ یک از آنان نیست مال خود او می‌شود و باید خمس آن را بدهد.

مسئله ۲۲۱- گنج دارای نصاب است و نصاب آن صد و پنج مثقال نقره یا پانزده مثقال طلا است، یعنی اگر قیمت چیزی را که از گنج به دست آمده به این مقدار برسد خمس آن واجب است، اما اگر کمتر از آن باشد خمس آن واجب نیست و اگر قیمت آن به پانزده مثقال طلا نرسد ولی به صد و پنج مثقال نقره برسد باز خمس آن واجب است و همچنین عکس آن.

ص: ۹۸

مسأله ۲۲۲- اگر در ظرفهای متعددی که در یک جا دفن شده مالی پیدا کند که قیمت آن روی هم رفته به حد نصاب برسد، باید خمس آن را داد، ولی اگر گنجهای متعددی در جاهای مختلف پیدا کند هر کدام از آنها که قیمتش به حد نصاب برسد خمس دارد و لازم نیست آنها را روی هم حساب کند.

مسأله ۲۲۳- هرگاه برای استخراج گنج، مخارجی کرده، مقدار آن را کم می کند و خمس بقیه را می دهد.

مسأله ۲۲۴- اگر دو یا چند نفر گنجی پیدا کنند همه در آن شریکند و طبق قراردادی که دارند عمل می کنند و سهم هر یک به حد نصاب برسد خمس دارد.

سؤال ۲۲۵- یکی از مواردی که طبق فتوای همه مراجع تقلید- ادام الله عزهم- خمس آن واجب می باشد، گنج است؛ و معنای این سخن این است که یابنده گنج شرعاً مالک آن می شود، و باید خمس آن را پردازد؛ با توجه به این مسأله چرا دولت اسلامی این گونه گنجها را به بهانه حفظ آثار باستانی و غیر آن تملک می کند؟ و بر فرض جواز آیا نباید معادل قیمت آن را به یابنده گنج که شرعاً مالک است، پردازد؟ جواب: البته به عنوان اولی گنجها با شرایطی متعلق به صاحبان زمین، و در اراضی مباح، متعلق به یابنده آن است؛ ولی هرگاه حکومت اسلامی به خاطر مصالحی که در عناوین ثانویه می گنجد

ص: ۹۹

لازم ببیند که گنج در اختیار بیت المال اسلام قرار گیرد، باید مطابق آن عمل شود.

سؤال ۲۲۶- منطقه ای وجود دارد که در آن اشیای عتیقه یافت می شود؛ ولی این اشیا همراه میت دفن شده است و بیش از پانصد سال از دفن آنها می گذرد. آیا کندن زمین برای بیرون آوردن این گنجها، با توجه به این که احتمالاً یا قطعاً نبش قبر می شود و استخوانهای میت نیز بیرون می آید، جایز است؟ آیا اشیای مذکور حکم گنج دارد و خمس آن واجب است؟

جواب: هرگاه - آن طور که نوشته‌اید - صدها سال بر آن گذشته، اشیای مذکور حکم گنج را دارد و خمس آنها واجب است؛ ولی اگر موجب نبش قبر مسلمان شود جایز نیست؛ مگر این که اثری از اموات باقی نباشد.

۴. مال حلال مخلوط به حرام

مسئله ۲۲۷ - هرگاه مال حلال با حرام مخلوط شود بطوری که انسان نتواند آنها را از هم تشخیص دهد و مقدار مال حرام و همچنین صاحب آن، هیچ کدام معلوم نباشد، باید خمس تمام آن مال را بدهد و بقیه برای او حلال است.

مسئله ۲۲۸ - هرگاه مال حلال با حرام مخلوط گردد اگر مقدار آن را بداند (مثلاً بداند یک سوم آن حرام است) ولی صاحب آن را

ص: ۱۰۰

نشناسد باید آن مقدار را بنابر احتیاط واجب به مصرفی که هم مصرف خمس باشد و هم صدقه (مانند سادات فقیر) برساند. مسئله ۲۲۹ - هرگاه خمس مال حلال مخلوط به حرام را بدهد و بعد بفهمد مقدار حرام بیشتر از خمس بوده، بنابر احتیاط واجب باید مقداری را که می‌داند از خمس بیشتر بوده به مصرفی برساند که هم مصرف خمس باشد و هم صدقه.

مسئله ۲۳۰ - هرگاه خمس مال حلال مخلوط به حرام را بدهد، بعد صاحبش پیدا شود، بنابر احتیاط واجب باید عوض آن را به او بدهد، همچنین اگر مالی که صاحبش را نمی‌شناسد به نیت صدقه از جانب صاحبش بدهد و بعد صاحبش پیدا شود و راضی نشود.

سؤال ۲۳۱ - آیا از مال حلال مخلوط به حرام می‌شود به مسجد کمک کرد؟

جواب: اگر مقدارش را نمی‌داند و صاحبان آن را نمی‌شناسد، باید خمس آن را بپردازد و بعد صرف مسجد کند.

سؤال ۲۳۲- پدری که ثروتش از راه حرام به دست آمده، چنانچه جهیزیه‌ای برای دخترش تهیه کند، یا هدیه‌ای به او بدهد، آیا دختر می‌تواند از آن استفاده کند؟ راه پاک کردن آن چیست؟

جواب: اگر یقین ندارد که از مال حرام است برای او اشکالی ندارد و اگر یقین دارد چنانچه مقدار حرام و صاحبانش شناخته شده نیستند، واجب است خمس آن را پردازد، و بقیه پاک می‌شود.

ص: ۱۰۱

سؤال ۲۳۳- هرگاه مالی که از راه حرام به دست آمده، در کار حلالی سرمایه‌گذاری شود و سود بدهد، آیا این سود حلال است؟

جواب: این سود نیز تابع سرمایه است و تصرف در هر دو حرام است.

سؤال ۲۳۴- برادرم می‌خواهد یک باب منزل مسکونی برای این جانب بخرد، در حالی که یقین دارم مال ایشان مخلوط به حرام است و خمس نمی‌پردازد، آیا استفاده کردن از چنین منزلی برای بنده جایز است؟

جواب: در مورد منزل باید خودتان و جوه آن را پردازید، و اگر مخلوط به حرام است نیز طبق وظیفه‌ای که در مورد این اموال در شرع مقدس وارد شده عمل کنید. (۱)

۵. جواهراتی که با غواصی به دست می‌آید

مسأله ۲۳۵- هرگاه انسان به واسطه فرو رفتن در دریا جواهراتی مانند لؤلؤ و مرجان و مانند آن از دریا بیرون آورد باید خمس آن را بدهد، به شرط آن که قیمت آن بعد از کم کردن مخارج بیرون آوردن کمتر از یک مثقال شرعی طلائی سکه دار نباشد (مثقال شرعی ۱۸ نخود است) خواه آن جواهرات معدنی باشد یا رویدنی و خواه در یک مرتبه از دریا بیرون آورد یا در چند دفعه پشت سر هم و با

۱- شرح آن در مبحث خمس حلال مخلوط به حرام خواهد آمد

ص: ۱۰۲

فاصله که عرفاً یک مرتبه حساب شود، از یک جنس باشد یا از چند جنس. مسأله ۲۳۶- هر گاه چند نفر جواهراتی از دریا بیرون آورند بنابر احتیاط لازم نیست سهم هر کدام به اندازه نصاب برسد، بلکه اگر مجموعاً به اندازه نصاب باشد باید خمس آن را بدهند.

مسأله ۲۳۷- هر گاه بدون فرو رفتن در دریا جواهرات را با ابزار خاصی بیرون آورند و یا از روی آب دریا و یا از کنار دریا بگیرند، چنانچه قیمت آن بعد از کم کردن مخارج به حدّ نصاب برسد احتیاط واجب آن است خمس آن را بدهند.

مسأله ۲۳۸- لازم نیست انسان به قصد صید جواهرات در دریا فرو برود، بلکه اگر به قصد دیگری برود و جواهراتی به دستش آید باید خمس آن را بدهد.

مسأله ۲۳۹- هر گاه انسان در دریا فرو رود و حیوانی را بیرون آورد که در شکم آن جواهری باشد که قیمتش بعد از کم کردن مخارج به حدّ نصاب برسد، چنانچه آن حیوان مانند صدف باشد که نوعاً در شکمش جواهر است باید خمس آن را بدهد و اگر اتفاقاً آن جواهر را بلعیده باشد باز احتیاط واجب پرداختن خمس آن است.

مسأله ۲۴۰- جواهراتی که از رودخانه‌های بزرگی که محل پرورش جواهر و صید صدف است بیرون می‌آورند نیز خمس دارد.

مسأله ۲۴۱- عنبر مادّه خوش بویی که از دریا می‌گیرند، هر گاه به

ص: ۱۰۳

وسیله غواصی بیرون آورند خمس دارد و اگر از روی آب، یا کنار دریا به دست آورند باز هم بنابر احتیاط واجب باید خمسش را بدهند.

مسئله ۲۴۲- کسانی که کارشان غواصی یا بیرون آوردن معادن است هرگاه خمس آنها را بدهند و در آخر سال چیزی از مخارج سالشان زیاد بیاید لازم نیست دوباره خمس بدهند.

۶. غنایم جنگی

مسئله ۲۴۳- هرگاه مسلمانان به دستور امام معصوم با کفار جنگ کنند و چیزهایی در جنگ به دست آورند باید خمس آن را بدهند، اما مخارجی را که برای حفظ غنیمت و حمل و نقل آن کرده‌اند از آن کم می‌شود.

مسئله ۲۴۴- هرگاه مسلمانان به اذن نایب خاص، یا نایب عام امام علیه السلام اقدام به جنگ بر ضد کفار کنند و غنائمی به دست آورند احتیاط واجب آن است که خمس آن را پردازند.

مسئله ۲۴۵- سلاحهای بزرگی که در جنگهای امروز در غنایم به دست می‌آید و مصرف شخصی ندارد، مانند تانکها و توپها، حاکم شرع و ولی امر مسلمین می‌تواند آن را منحصراً در اختیار ارتش اسلام قرار دهد.

مسئله ۲۴۶- مسلمانان حق دارند اموال کفاری را که با آنها در

ص: ۱۰۴

حال جنگ هستند تملک کنند و باید خمس آن را بدهند.

مسئله ۲۴۷- غنایم جنگی که خمس آن را باید داد منحصر به غنایم منقول است که با دادن خمس ملک جنگجویان است، اما زمینهایی که از کفار با جنگ به دست می‌آید خمس ندارد و ملک همه مسلمین است.

مسئله ۲۴۸- هرگاه گروهی از مسلمانان بر ضد گروه دیگری تجاوز کنند باید جلو متجاوز را گرفت تا به حکم خدا گردن نهد و اگر مسلمانان در این میان غنائمی به دست آورند نمی‌توانند آن را ملک خود سازند، بلکه باید نگهداری کنند و بموقع به

آنها بازگردانند، مگر چیزهایی که اگر در دست آنها باشد منشأ فساد و ادامه تجاوز می شود که با اجازه حاکم شرع از آن استفاده صحیح می شود.

۷. زمینی که کافر ذمی از مسلمان می خرد

مسأله ۲۴۹- هرگاه کافر ذمی، یعنی کافری که به صورت یک اقلیت سالم در کنار مسلمانان زندگی می کند و شرایط ذمه را پذیرفته، زمینی را از مسلمان بخرد باید یک پنجم عواید آن را به جای یک دهم زکات معمولی پردازد.

مسأله ۲۵۰- هرگاه کافر ذمی زمینی را که از مسلمانی خریده به مسلمان دیگری بفروشد خمس ساقط نمی شود، همچنین اگر

ص: ۱۰۵

بمیرد مسلمانی که آن زمین را از او به ارث برد احتیاط آن است خمس آن را پردازد، و اگر کافر ذمی در موقع خرید زمین شرط کند که خمس آن را ندهد، یا شرط کند فروشنده خمس آن را بدهد، شرط او باطل است و باید خمس آن را خودش پردازد، ولی اگر شرط کند فروشنده به جای او مقدار خمس را بدهد عمل به این شرط لازم است.

مسأله ۲۵۱- هرگاه مسلمان زمینی را بدون خرید و فروش ملک کافر کند و عوض آن را بگیرد، مثلاً به او صلح نماید، بنا بر احتیاط واجب باید کافر ذمی خمس آن را بدهد.

ص: ۱۰۶

ص: ۱۰۷

مسائل متفرقه

تعامل با کسانی که اهل خمس نیستند

مسئله ۲۵۲- اگر اجمالاً می‌دانیم کسی عقیده به خمس دارد و خمس نمی‌دهد ولی نمی‌دانیم خصوص مالی را که به ما داده خمس به آن تعلق گرفته یا نه، مثل این که احتمالاً اموالی از طریق ارث به او رسیده، یا وام گرفته و احتمال می‌دهیم این مال از آنها باشد، تصرف در چنین مالی اشکال ندارد و خمس آن لازم نیست، همچنین قبول دعوت این گونه اشخاص و یا نماز خواندن در خانه آنها جایز است، مگر این که بدانیم غذایی را که تهیه کرده و یا خانه او از پولهایی است که خمس آن را نداده.

مسئله ۲۵۳- هرگاه مالی شخص کافر، یا کسی که عقیده به خمس ندارد از طریق تجارت یا غیر آن مالی به دست انسان برسد، دادن خمس آن واجب نیست، اما اگر عقیده به خمس دارد ولی خمس آن را نداده، دادن خمس آن واجب است.

مسئله ۲۵۴- کسی که با دیگری شریک است و می‌داند شریکش

ص: ۱۰۸

خمس درآمد خود را نمی‌دهد، ادامه شرکت برای او جایز نیست و تصرف در مال شرکت بعد از تعلق خمس برای هر دو حرام است.

سؤال ۲۵۵- حقیر در خرید و فروش عمده سبزی و باربری با یک ماشین با چند نفر شریک هستم یکی از آنها برادرم هست که در پرداخت خمس کوتاهی می‌کند ایشان تصمیم به این کار دارد حتی یک بار هم انجام داده ولی فعلاً چند سال است که خمس نداده است موقعیت ما هم طوری است که کنار زدن او از شراکت نه از نظر فامیلی و نه از نظر وضع شغلی در محل به صلاح ما نیست تکلیف من چیست؟

جواب: ما به شما اجازه می‌دهیم که خمس خود را بدهید و نسبت به سهم خود تصرف کنید و سعی کنید برادران را نیز امر به معروف کنید.

سؤال ۲۵۶- برادری دارم که یقین دارم مال او مخلوط به حرام است و خمس نمی‌پردازد، حج واجب به گردن دارد و به وظایف شرعی خود عمل نمی‌کند معاشرت

با او چه حکمی دارد؟

جواب: معاشرت با او، چنانچه توأم با امر به معروف و نهی از منکر و احتمال تأثیر باشد اشکالی ندارد، و اگر در اموال غیر مخمس او تصرف می کنید خمس آن را پردازید. سؤال ۲۵۷- پدرم اعتقاد چندانی به مسائل دینی ندارد، و فقط نماز و روزه را به جا می آورد؛ آن هم کاملاً سرسری، اما بقیه

ص: ۱۰۹

تکالیف مانند خمس و زکات و مانند آن را رعایت نمی کند. عدم رعایت فروع دین عدم اعتقاد عملی ایشان را نشان می دهد و من نمی خواهم اموال ایشان در مسائل زندگی من داخل شود، اما اصرار دارد که به من کمک کند. لطفاً بفرمایید چه کار کنم؟ تکلیف غذا خوردن در آن جا چیست؟

جواب: شما می توانید از مال ایشان استفاده کنید، و خمسش را پردازید اما سعی کنید با تواضع و بردباری و زبان خوش به ایشان تذکر دهید و تدریجاً در ایشان نفوذ کنید، هرگز مایوس نشوید. و تذکرات در خلوت باشد، نه در جلوی مردم، و به صورت خیراندیشی باشد، نه به صورت انتقاد و خشونت، و بدانید سهل انگاری در فروع، همیشه دلیل بر عدم ایمان به اصول نیست.

سؤال ۲۵۸- کسی که حساب سالانه جهت تعیین خمس قرار داده باشد و به منازل کسانی که وجوه شرعی خود را نمی پردازند به میهمانی برود و از غذای آنها استفاده کند یا با آب منزل آنها وضو بگیرد و در منزل آنها نماز به جا آورد چه صورتی دارد؟ جواب: هرگاه یقین داشته باشد که مال خمس در آن خانه یا غذا وجود دارد تصرف در آن جایز نیست، مگر این که از حاکم شرع اجازه بگیرد.

سؤال ۲۵۹- اگر کسی شک داشته باشد که پدر یا برادر او، خمس یا زکات مالش را می دهد، آیا می تواند به صرف این که با چشم

ص: ۱۱۰

خود نمی‌بیند حمل بر صحت کند؟ تکلیف سایر اعضای خانواده در مصرف پول و مایحتاج روزانه که به آن احتیاج دارند چیست؟
 جواب: فعل او را حمل بر صحت کند و بگویند ان شاء الله به وظیفه خود عمل می‌کند، و برای او اشکال ندارد.

سؤال ۲۶۰- آیا اشخاصی که معتقد به خمس نیستند، یا هستند و خمس نمی‌دهند (سنی یا شیعه)، پولی که از آنها می‌گیریم اشکال دارد؟ آیا خمس آن را باید بدهیم؟
 جواب: اگر یقین داشته باشید که به آن پول خمس تعلق گرفته، و طرف شیعه باشد، باید خمس آن را بدهید، و اما اگر از اهل سنت و یا از غیر مسلمین بگیرید، خمس دادن از آن لازم نیست.

سؤال ۲۶۱- اگر بدانیم صاحب خانه از پولی که خمس نداده غذا تهیه نموده است، استفاده از آن چه حکمی دارد؟

جواب: اگر یقین ندارید خانه یا غذای او از پول غیر مخمس تهیه شده، تصرف در آن مانعی ندارد، و اگر یقین دارید ما به شما اجازه می‌دهیم تصرف کنید و معادل خمس آن را، که تصرف کرده‌اید، به سادات نیازمندی بپردازید و اگر تمکن ندارید بر ذمه بگیرید و هر موقع توانستید بپردازید.

سؤال ۲۶۲- خانمی است که مقید به نماز می‌باشد؛ ولی همسر او گهگاه، آن هم به اجبار زن نماز می‌خواند. همچنین شوهر حساب سال ندارد؛ آیا ماندن در خانه شوهر و استفاده از خوراک و پوشاک

ص: ۱۱۱

او جایز است؟

جواب: ماندن در خانه او جایز است و می‌تواند از خوراک و پوشاک او استفاده کند و ما اجازه می‌دهیم وجوه شرعی آن را بر ذمه بگیرد و هر وقت توانایی پیدا کرد بپردازد و

از امر به معروف و نهی از منکر، در مورد نماز و وجوه شرعیّه، خودداری نکند.

سؤال ۲۶۳- با توجه به این که خمس یکی از ضروریات اسلام است و جماعت صوفیه فقط عشریه می دهند، آن هم به قطبشان، استفاده کردن از غذاها، منزل آنها، مخصوصاً نماز خواندن در منازل آنها، چه حکمی دارد؟

جواب: جایز نیست؛ مگر این که خمس آن مقداری که تصرف می کنید بر ذمه بگیرد و بعداً بپردازید.

خمس میت

مسأله ۲۶۴- کسی که سال خمسی دارد اگر در وسط سال بمیرد باید مخارج او را تا موقع مرگش از منافع او کم کنند و خمس باقیمانده را بدهند.

سؤال ۲۶۵- اگر میتی مدیون باشد و خمس نیز بدهکار باشد و ترکه، وافی به هر دو نباشد ورثه کدام را مقدم کنند؟

جواب: هرگاه مالی که به آن خمس تعلق گرفته موجود باشد باید خمس را مقدم بدارند و اگر آن مال موجود نیست احتیاط آن

ص: ۱۱۲

است که آن مال را میان هر دو طلبکار تقسیم کنند.

سؤال ۲۶۶- کسی که سال خمس او در پایان اسفندماه بوده اگر در نیمه اسفند فوت کند آیا بر وجوه باقیمانده وی که به عنوان ارث باقیمانده و مربوط به یازده ماه و نیم (۵/۱۱ ماه)، سال قبل می باشد خمس تعلق می گیرد؟

جواب: به درآمد آن سال خمس تعلق می گیرد.

پایان
